

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Prevence rizikového chování na vybrané základní škole

Vypracovala: Petra Válová
Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 18. května 2020

Petra Válová

Poděkování

Poděkování patří vedoucímu bakalářské práce PhDr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za velmi cenné rady, připomínky, odbornou pomoc a ochotu při psaní bakalářské práce. Dále děkuji všem respondentům a participantkám za jejich čas a účast ve výzkumném šetření.

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje problematice rizikového chování vyskytujícího se na základních školách a jeho možné prevenci. Práce se skládá ze dvou částí, a to z části teoretické a praktické. Teoretická část je zaměřena na charakteristiku vybraných typů rizikových jevů a druhů prevence, vymezuje konkrétní preventivní programy školy a seznamuje s jejich činiteli. Praktická část bakalářské práce pojednává o prevenci rizikového chování studentů na vybrané základní škole. Věnuje se kvalitativnímu a kvantitativnímu výzkumu a představuje výsledky v oblasti hodnocení absolvované prevence rizikového chování a v oblasti postojů žáků a učitelů k těmto programům. Cíl kvalitativního šetření představuje také pohled učitelů na všeobecnou důležitost prevence a účinnost různých preventivních aktivit. Formou rozvoru jsou dále zjištěny všechny možné formy prevence a řešení rizikových jevů na dané škole. V závěru práce je naformulováno doporučení pro realizaci prevence na vybrané základní škole, kde byl výzkum realizován.

Klíčová slova: rizikové chování, prevence, preventivní programy

Abstract

This bachelor thesis deals with problematics of risk behaviour occurring at primary schools and its possible means of prevention. The thesis consists of two main parts, the theoretical one and the practical one. The theoretical part deals with characteristics of chosen types of risk behaviour and means of prevention, then it defines concrete preventive programs of schools and informs about its agents. The practical part of the bachelor thesis deals with prevention of risk behaviour of pupils at a chosen primary school. It presents the quantitative and qualitative survey and the results in the domains of the evaluation of completed prevention of risk behaviour and the perception of pupils and teachers on those programs. The target of the qualitative survey is also to present the viewpoint of teachers on the universal importance of prevention and effectivity of various preventive activities. The interview further detects all the possible means of prevention and ways to handle risk behaviour at the chosen primary school. In the last part of the bachelor thesis is formulated a recommendation for the realization of prevention at the chosen primary school, where the survey took place.

Keywords: Risk Behaviour, Prevention, Preventive Programs

Obsah

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ	9
1.1 Formy rizikového chování	10
1.1.1 Záškoláctví	11
1.1.2 Šikana	13
1.1.3 Agrese.....	15
1.1.4 Zneužívání návykových látek.....	15
1.1.5 Poruchy příjmu potravy	17
1.2 Faktory rizikového chování.....	17
1.2.1 Dělení faktorů dle životních oblastí	19
1.3 Žák základní školy a rizikové chování.....	22
2 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	24
2.1 Efektivní prevence	25
2.2 Primární prevence	27
2.3 Sekundární prevence	29
2.4 Terciární prevence.....	29
2.5 Preventivní programy škol	29
2.5.1 Školní preventivní strategie.....	30
2.5.2 Minimální preventivní program	30
2.5.3 Krizový plán	32
2.5.4 Příklady programů všeobecné prevence	33
2.6 Prevence vybraných rizikových jevů	34
2.6.1 Prevence záškoláctví	34
2.6.2 Prevence šikany	35
2.6.3 Prevence užívání návykových látek	37
3 ČINITELÉ PREVENCE	40
3.1 Krajský školní koordinátor prevence	40
3.2 Pracovník v pedagogicko-psychologické poradně.....	40
3.3 Školní metodik prevence.....	40
3.4 Vychovatel	41
3.5 Učitel.....	41
3.6 Ředitel	42

II PRAKTICKÁ ČÁST	43
4 METODIKA	43
4.1 Cíle výzkumu	43
4.1.1 Výzkumné otázky	44
4.2 Popis výzkumného postupu a použitých metod	44
4.2.1 Kvantitativní výzkum	44
4. 2. 1. 1 Východiska koncipování výzkumu.....	46
4.2.2 Kvalitativní výzkum	48
5 PREZENTACE DÍLČÍCH VÝSLEDKŮ	49
5.1 Presentace dotazníkového šetření	49
5.2 Presentace výsledků rozhovorů.....	57
5.3 Shrnutí výsledků.....	62
6 DISKUSE	66
7 ZÁVĚR	70
SEZNAM LITERATURY	71
SEZNAM PŘÍLOH	77

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá rizikovým chováním žáků na základní škole, která zastává významnou roli v prevenci zkoumané problematiky. Nejenže mohou být její preventivní programy nápomocné při řešení kritických situací, ale v mnoha případech představuje základní škola místo, kde se dítě setká s různými formami rizikového chování poprvé. Jelikož dospívající rádi experimentují, dochází snadno i ke vzniku závislosti na problematickém jevu. Důležitá je tak nejen samotná prevence, ale i informovanost žáků o rizikovém chování a jeho důsledků.

Rozvoj rizikových jevů u mládeže nesouvisí však pouze s touhou po experimentu. Důvodem pro některé formy nežádoucího chování u dospívajících žáků bývá nepřijetí vlastního těla, jež souvisí s jejich přirozeným vývojem. Rizikové faktory představují zejména nerealistické nároky rodičů, nedostatečně přesná pravidla v domácnosti či mezigenerační konflikty. Další faktor zastupují spolužáci, jejichž vlivem se může dítě cítit méněcenně a nedostatečně. Ve vážnějších případech dochází až k šikanování a oběť začíná mít sklony k úzkostným stavům, které mohou vést i k závislosti na nelegální látce.

Teoretická část se věnuje nejen charakteristice vybraných typů rizikového chování a různých druhů prevence, ale vymezuje také konkrétní preventivní programy škol a jejich činitele, jako je například ředitel školy, učitel, krajský školní koordinátor prevence a školní metodik prevence.

Praktická část bakalářské práce je zaměřena na prevenci rizikového chování studentů na vybrané základní škole. Věnuje se kvalitativnímu a kvantitativnímu výzkumu a seznamuje nás s postoji žáků a učitelů k absolvované prevenci rizikových jevů a s jejich hodnocením preventivních programů. Učitelé dále formou rozhovoru hodnotí důležitost prevence a účinnost preventivních aktivit, uvádí všechny možné prevence na dané škole a zmiňují možnosti řešení případných rizikových jevů. V závěru práce je naformulováno doporučení pro realizaci prevence na škole, kde byl výzkum realizován.

Téma prevence rizikového chování je nadčasové, jelikož k uvedenému nežádoucímu chování dochází neustále a může se objevit na každé škole. Prevenci by tak měla být věnována určitá pozornost, jelikož může pozitivně ovlivnit nejen samotný vývoj dítěte, ale i celkové prostředí školy a třídní klima.

I TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část se zabývá vysvětlením pojmu rizikové chování, které může být definováno mnoha způsoby. Práce je dále zaměřena na formy rizikového chování a na popis vybraných druhů nežádoucích jevů. U každé formy jsou popsány příznaky dané odchylky a vysvětleny možné příznaky jejich vzniku.

Vznik rizikového chování může být ovlivněn takzvanými rizikovými faktory, jež se vyskytují ve všech oblastech života jedince, konkrétně v oblasti rodiny, vrstevnických vztahů, komunity, společnosti a v oblasti vlastních předpokladů a prožívání. Situace je naopak pozitivně ovlivněna preventivními faktory (Charvát a Nevoralová 2012).

Teoretická část se dále zabývá vymezením pojmu prevence, definicí jejích úrovní a zaměřuje se na činitele prevence a možnosti preventivních opatření různých forem rizikového chování.

1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

Pojem rizikové chování zahrnuje soubor chování s negativním vlivem na zdraví a psychologické fungování jedince, jímž ohrožuje nejen sám sebe, ale i blízké společenství lidí. Představuje projevy forem pohybujících se na škále od extrémních aktivit až po případy hraničící s patologií. Mezi takové chování patří nejen životu ohrožující sporty, agrese a delikventní chování, ale také závislosti na návykových látkách a sebevražedné pokusy (Širůčková 2012).

Jelikož výše zmíněné typy rizikového chování mohou znehodnotit zdraví či život jedince, můžeme souhrnně všechny typy rizikového chování označit za faktory vedoucí ke zvýšení zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik, a to jak jedince, tak i společnosti (Mioviský a Zapletalová 2006).

Termín rizikové chování je v dnešní době v oblasti školní prevence velmi známý, dříve byly ale formy zkoumané problematiky součástí pojmu sociálně-patologické jevy. Tento termín kladl přílišný důraz na společenskou a skupinovou normu a definoval, co je a co není společenská norma či patologie. Pozornost rizikového chování se naopak zaměřuje na jednotlivce či jasně ohraničenou sociální skupinu a jasně pojmenovává, jak riziko vypadá a co pro jedince a společnost představuje. Následně je přesně vymezena diagnóza a příčina ohrožení na zdraví. Riziko tak může být sníženo či zcela eliminováno. (Mioviský a kol., 2015a).

Definice rizikového chování se v jednotlivých oborech liší, a proto rizikové jevy představují multidisciplinární kategorii, jíž se zabývají mnohé vědní obory, jmenovitě sociologie, psychologie či pedagogika. Tyto vědy poukazují především na porušování obecně přijímaných sociálních norem společnosti a institucí a označují takové chování za nežádoucí. V oblasti školství a vzdělávání do problematiky spadá záškoláctví či méně znepokojující neplnění školních povinností (Širůčková 2012).

Ohroženou skupinu představují dospívající žáci na základních školách, jelikož u nich může snadno vzniknout závislost. Navíc platí, že pubescent často vyzkouší mnoho forem rizikových látek, jež jsou pro něho lehce dostupné. V důsledku toho užívá současně alkohol, cigarety a občasně marihuanu. Takové chování je následně označováno jako syndrom rizikového chování (Širůčková 2012).

1.1 Formy rizikového chování

Rizikové chování má mnoho podob a projevů. Mezi jeho nejčastější formy dle Miovského (2015, s. 29) řadíme „záškoláctví, šikanu a extrémní projevy agrese, rasismus a xenofobii.“ Dále můžeme jmenovat násilí ve školách, užívání návykových látek, anabolik a steroidů a závislost spojenou s moderní technologií (Miovský a kol. 2015a).

Forem rizikového chování existuje však mnohem více. Jak je již zmíněno, velmi časté je záškoláctví, které je spojeno s touhou po dobrodružství a experimentu, často může ale souviset s útekem před problémy ve škole. Dalším typem charakteristickým pro školní prostředí je agresivita a agresivní chování, šikana, kyberšikana a vandalismus představující způsobování škod na majetku školy či věcí spolužáků. Nebezpečné je také závislostní chování, jmenovitě abúzus alkoholu, cigaret, drog, závislost na PC a herních automatech. (Sobotková a kol. 2014).

Do rizikových jevů dále spadá užívání steroidů, nezdravé stravovací návyky, kriminální a násilné jednání, antisemitismus, extrémní sporty s vědomým hazardováním vlastního života, navštěvování nevhodných či nelegálních internetových stránek, nelegální kopírování a stahování hudby a filmů, rizikové sexuální chování spojené s předčasným pohlavním stykem a v neposlední řadě nedodržování dopravních předpisů (Sobotková a kol. 2014).

Obecně rozdělujeme riziková chování do devíti oblastí, jež představují v současné školní prevenci hlavní tematickou problematiku. Vzniklé oblasti tvoří skupiny s identickými vzorci chování, ale jejich projevy a příčiny mohou být zcela odlišné.

Členění těchto oblastí tak není snadné, navíc se koncept rizikového chování stále mění a vyvíjí (Miovský a kol. 2015a).

Rizikové chování dělí Miovský (2015a, s. 29) do sedmi základních typů, a to na „záškoláctví, šikanu a extrémní projevy agrese, extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus a xenofobii, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování a závislostní chování.“

V širším pojetí ke zmíněným sedmi oblastem zařazujeme poruchy syndromu týraného a zanedbávaného dítěte a poruchy příjmu potravy. Tyto dva okruhy jednoznačně nespádají do konceptů rizikových jevů, ale představují cílové skupiny preventivních programů (Miovský a kol. 2015a).

1.1.1 Záškoláctví

Záškoláctví definuje Martínek (2009) jako zameškávání školní výuky, které je úmyslné a ve většině případů bez souhlasu dospělých. Jedinec vynechá školu bez řádné omluvy rodičů či lékaře, a tím neplní školní docházku. Jedná se o častý problém vyskytující se na základních a středních školách, jenž vede k nedokončení všech ročníků.

Miovský (2015b, s. 55) charakterizuje záškoláctví „jako neomluvenou nepřítomnost žáka ve škole“, která je často spojena s dalšími formami rizikového chování mající negativní vliv na vývoj jedince (Miovský a kol. 2015b).

Z hlediska zanedbávání školní docházky lze záškoláctví považovat nejen za přestupek školního řádu sestávajícího z pravidel stanovených školou, ale také za porušení školského zákona, který ustanovuje pravidla povinné školní docházky. Obvykle je toto provinění řešeno snížením známky z chování až vyloučením ze školy (MŠMT 2017).

Jedinec si může či nemusí vynechání výuky plánovat dopředu. Chování, které si jedinec předem promyslí, je označováno za plánované a účelné. Jedná se o záškoláctví z důvodu vyhnutí se zkoušení, seminární práci či neoblíbenému předmětu. Druhým typem je záškoláctví impulzivní. V tomto případě se adolescent rozhoduje náhle bez promyšleného plánu. Často se také stává, že dítě odejde ze školy mezi vyučovacími hodinami. Z obav následujícího trestu od rodičů může impulzivně vzniklé záškoláctví pokračovat i několik dnů (Martínek 2009).

Kyriacou (2005, s. 45) rozlišuje pět základních typů záškoláctví:

- „**Pravé záškoláctví**“ – žák nechodí do školy bez vědomí rodičů.
- „**Záškoláctví s vědomím rodičů**“ – rodiče vědomě nepustí dítě do školy a omluví ho.

- „*Záškoláctví s klamáním rodičů*“ – děti předstírají nemoc a klamou rodiče, jež dítěti napíší omluvenku pro zdravotní důvody.
- „*Útěky ze školy*“ – žáci do školy přijdou, ale během vyučování odejdou.
- „*Odmítání školy*“ – děti se bojí navštěvovat školu kvůli problémům ve škole, náročnosti studia či výskytu šikany (Kyriacou 2005).

Obecně se příčiny záškoláctví vztahují ke čtyřem oblastem, které ovlivňují jedince nejvíce. Jedná se o negativní přístup ke škole, vliv rodiny, trávení volného času a vliv vrstevníků. Důvodem pro vynechání výuky může být mnoho faktorů z žákova okolí. Častou příčinou je strach z testů či z učitele, neúspěch ve škole a nedostatek přátel. Negativní vztah ke škole může být dále ovlivněn nezdravým třídním klimatem a dřívějším nástupem do první třídy základní školy bez potřebné zralosti (Martínek 2009).

Mezi rizikové faktory patří zejména nedostatečná příprava učitele, vysoký počet žáků ve třídě a s tím související neschopnost věnovat se každému žákovi po dostatečně dlouhou dobu a individuálně, špatné vztahy v kolektivu, projevy šikany na škole, nespravedlivé hodnocení žáků ze strany vyučujících, menší nadání související se zesměšňováním či káráním či vysoké požadavky na žáka (MŠMT 2017).

Dítě ale nemusí trpět pouze nedostatečnými znalostmi. V některých případech je naopak zesměšňován chytrý žák, který je ostatními nazýván šprtem. Za příčiny vzniku záškoláctví jsou také považovány způsoby výchovy a různá zdravotní postižení. Vynechání výuky může být v některých případech i podmínkou pro přijetí do určité party vrstevníků. Nejohroženější skupinu však představují žáci, jež jsou obětí šikany, protože se u nich objeví strach z chování do školy velice rychle (Martínek 2009).

Důležité je hledání příčin vzniku záškoláctví, jelikož problémy mohou být zapříčiněny i nepříznivou situací v rodině. Záškoláctví se v důsledku nepříjemných sporů v rodinném prostředí stává formou nepřiměřeného řešení problematiky. Tento způsob úniku si vybírají především děti citlivé, úzkostlivé a děti, jež se necítí úspěšně v prostředí, ve kterém tráví většinu času (MŠMT 2017).

Pro snížení výskytu této formy rizikového chování je důležité odhalení prvních příznaků. Nezbytná je následná otevřená a vstřícná komunikace mezi žákem a učitelem, která umožní učiteli nahlédnout na žákovy pocity a případně pomůže odhalit příčiny záškoláctví. Nutná je také přítomnost výchovného poradce, který by se měl problémovými žáky zabývat a měl by být schopen komunikovat s rodiči o nežádoucím chování jejich dítěte. Výhodná je spolupráce poradce se školním metodikem prevence.

Školní metodik prevence totiž umožní nahlédnout na problematiku z několika úhlů pohledu. Na školách se ale může stát, že obě funkce zastává jeden a ten samý pedagog (Martínek 2009).

1.1.2 Šikana

Šikana je označována jako úmyslné a opakované psychické či fyzické týrání spolužáka s využitím agrese a manipulace. Jedná se o vazbu mezi obětí a agresorem, který mnohdy skrývá vlastní strach a využívá strachu slabšího jedince. Šikana není však pouhou záležitostí agresora a oběti, ale zasahuje i jejich okolí, a to především určitou skupinu žáků. Ti mohou danou situaci ovlivnit, ale většinou se kvůli obavám z možných důsledků prozrazení problematiky dospělé osobě stávají přihlížejícími (Kolář 2001).

Šikana je považována za ubližování, ponižování, ohrožování, obtěžování a pronásledování druhé osoby za účelem získání určitých výhod, převahy a moci agresora nad slabším jedincem. Cílem jednání je agrese a uspokojení potřeby ponížení lidské důstojnosti (Bendl 2003).

Říčan (2010) definuje šikanu jako opakující se ubližování slabšímu jedinci, který není schopen obránit se před agresorem, a to kvůli tělesné slabosti či z důvodu znevýhodňujícího handicapu. Šikana probíhá zejména ve třídním kolektivu či ve skupině sportovců, ale může k ní docházet i mezi učitelem a žákem. Z hlediska způsobu ubližování je šikana rozdělena na přímou a nepřímou. Zatímco do přímé šikany patří působení tělesné bolesti, slovní nadávky, ponižování a ničení věcí, do nepřímé šikany řadíme vylučování žáka z kolektivu.

Jedná se o chování se záměrem ublížení či zastrašení jedince nebo skupiny žáků s využitím opakujících se fyzických či psychických útoků, které mohou mít podobu vydírání, krádeže a poškození věcí, slovních nadávek či vyhrožování. Šikana se může také projevit jako záměrné ignorování spolužáka. Do šikany není naopak zahrnuto šikádlení a rovněž do ní nepatří jednorázová agrese (MŠMT 2010).

Dle Martíňka (2009) se jedná se o dlouhodobý či krátkodobý proces záměrného a často opakovaného týrání spolužáka s využitím agrese či manipulace. Typickou podmínkou pro poznání šikany je převaha síly agresora nad obětí.

Hlavní charakteristikou této problematiky je nepřístupnost a utajenost, jelikož všichni zúčastnění brání z mnoha obav a možných nepříjemných důsledků jejímu odhalení (MŠMT 2010).

Šikana představuje formu agresivního násilí a je jednou z forem asociálního chování, jež je známé pod označení syndrom CAN, v anglickém překladu *Child Abuse and Neglect* (Bendl 2003).

Agresor má typický vzhled. Bývá převážně vyššího vzrůstu a silnější postavy. Většinou své fyzické vyspělosti zneužívá k týrání jedinců postavy drobnější. (Bendl 2003).

Tak tomu ale nemusí být vždy. Agresor může mít naopak převahu psychickou. V takových případech odolnější jedinec zneužívá nižší psychické odolnosti druhé osoby. Obětí jeho nadávek, urážek či fyzických útoků bývá často tišší jedinec, který se vyznačuje tím, že mezi ostatní spolužáky nezapadá, je odlišný, příliš se svými spolužáky nekomunikuje, drží se v pozadí a je snadno zmanipulovatelný (Martínek 2009).

Spouštěcím mechanismem šikany může být dle Koláře (2001):

- **Snaha upoutání pozornosti** – jedinec si přeje být středem pozornosti.
- **Žárlivost** – žák závidí úspěchům druhých.
- **Nuda** – šikanování je formou zábavy.
- **Motiv prevence** – žák byl sám v minulosti šikanován a aby se opět nestal obětí, postaví se do role agresora.

Příznakem šikanování může být změna psychiky žáka, který má náhle strach před třídou promluvit, bývá úzkostlivý a nervózní. K dalším varovným signálům patří častější chození na toaletu v hodině, přehlížení žáka při skupinových či sportovních aktivitách, poškozené a znečištěné pomůcky, neschopnost přesvědčivého vysvětlení poškozených pomůcek, sezení o přestávce ve třídě mimo kolektiv, pošťuchování a ponižující poznámky směřující neustále na jednoho žáka (Čáp 2014).

Následky šikany jsou většinou skryté, jelikož se její účastníci bojí jejího odhalení. S jistotou ale můžeme říct, že jsou všechny škody pro oběť velmi závažné a často i trvalé (Kolář 2011).

Závažnost důsledků závisí na míře šikany a jeho trvání. Pokud byl jedinec obětí pokročilého stádia šikanování, je ovlivněna jeho celá osobnost a psychika. U oběti mohou nastat dlouhodobé až celoživotní potíže se spánkovým režimem, mohou se objevit noční děsy, nevolnosti, bolesti břicha či astmatické záchvaty. Pokud došlo k týrání vrstevníka lehčí formou šikanování, dochází zejména k narušení v oblasti nervové soustavy s méně trvalými následky. U jedince se vytváří pocity frustrace a prohlubuje se negativní vztah ke škole (Kolář 2001).

Společným důsledkem pro všechny poškozené je stále přítomný strach, celková nejistota, nesoustředěnost ve výuce, zhoršení známek, zvýšená absence a případné záškoláctví (Kolář 2001).

1.1.3 Agrese

Agresi lze definovat jako „*jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“ (Martínek 2009, s. 9).

Dle Čermáka (1999, s. 9) může být agrese chápána jako „*násilné narušení práv člověka, jako ofensivní jednání nebo procedura, ale také jako asertivní jednání.*“

V extrémních případech se jedná o chování spojené s materiální škodou a újmou na zdraví či psychice jedince. Můžeme tedy hovořit konkrétně o fyzickém střetu s cílem ublížení, sebepoškozování či vandalismu s poškozením školního majetku (Miovský a kol. 2015b).

1.1.4 Zneužívání návykových látek

Psychoaktivní látkou je myšlena každá látka mající vliv na psychickou činnost. Pokud se na tuto látku vytvoří závislost, používáme termín látky návykové. Za návykové látky jsou tak považovány všechny chemické látky, jež způsobují změny psychického stavu, které jsou spojeny s rizikem závislosti. Zneužívání těchto látek a závislost na nich zatěžuje nejen jedince, ale i společnost. (Fischer a Škoda 2014).

Závislost na užívání nějaké látky je definována jako silná touha jejího užívání, která může vést k závislosti (Nešpor 2000).

Závislost může být dvojího typu, a to fyzická či psychická. Fyzická závislost zahrnuje příznaky spojené s tělesnými projevy, a to například třes, křeče, pocení. Tyto příznaky se dostaví při vysazení či snížení dávky dané látky. Psychická závislost naopak představuje opětovnou touhu dosažení daného duševního stavu spojeného s užitou látkou (Fischer a Škoda 2014).

Nešpor (2000, s. 14) vysvětluje, že lze o závislosti hovořit, pokud „*během jednoho roku došlo ke třem nebo více z následujících jevů:*

- ***Silná touha nebo pocit puzení užívat látku.***
- ***Potíže v sebeovládání při užívání látky.***
- ***Tělesný odvykací stav.***
- ***Průkaz tolerance k účinku látky.***
- ***Postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů.***

- ***Pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků.***“

Problematický je stav, kdy jedinec nedokáže ovládat užití množství látky a její vynechání nebo když užívá látku za účelem snížení abstinenčních příznaků. Závislý jedinec se dožaduje vyšších dávek, jelikož si tělo na nižší množství již navyklo, dává přednost užívané látce před přáteli a užívá látku i přes znalost jejích negativních důsledků (Nešpor 2000).

Obecně se o návykových látkách hovoří jako o drogách, které Presl (1995) definuje jako látky ovlivňující prožívání reality, jež mohou vést k závislosti s nežádoucími a ohrožujícími důsledky.

Presl (1995, s. 7) dále uvádí důvody žáků, které je ovlivňují v prvním pokusu s nelegální látkou a vedou k experimentu s drogou. Mezi hlavní příčiny užití látky řadí následující motivy:

- *„chtějí zkusit, co to s nimi udělá,*
- *k vyvolání lepší nálady,*
- *k řešení svých problémů,*
- *z nudy,*
- *aby na sebe upozornili.*“

Dalším faktorem zvyšujícím pravděpodobnost užití návykových látek může být člen rodiny užívající danou drogu, ať už tabák či alkohol. Vznik závislosti u dítěte je v této rodině mnohonásobně vyšší. Vysoké riziko pro adolescenty představují také úzkosti, sklony k sebepodceňování, nižší míra kontroly ze strany rodičů, nefungující rodina či vliv vrstevníků (Fischer a Škoda 2014).

K nejčastější návykové látce je řazen alkohol, který patří mezi látky tlumivé. Malá dávka vyvolává v jedinci pocity euforie a povzbuzuje sebevědomí. Problematickým důsledkem požití většího množství je ztráta sebekontroly, méně zřetelná řeč a nevolnost. U jedince také dochází ke snížení koordinace pohybu. Další návykovou látkou je tabák, jenž je známý ve formě cigaret či doutníků. Mezi jeho účinky patří závratě, bolesti hlavy, zvracení či nespavost. Další skupiny nevhodných látek představují látky konopné, halucinogeny a opioidy, k nimž patří například heroin s rychlým nástupem euforie po jeho užití (Martanová a kol. 2007).

Dle Martanové a kol. (2007, s. 115) lze *„první experimenty s návykovými látkami zaznamenat již ve věku do 13 let. Nejčastěji se přitom jedná o experimenty s legálními*

návykovými látkami.“ V tak mladém věku se jedinci setkávají především s požitím alkoholu a kouřením cigaret. (Martanová a kol. 2007).

Změn v chování dítěte způsobenými uvedenými látkami mohou pozorovat nejen rodiče, ale i vyučující, jelikož děti ve věku povinné školní docházky tráví podstatnou část dne ve školním prostředí. Mezi hlavní příznaky užívání látek patří jizvy po vpichu látky, náznaky opilosti a změny chování, trička či přívěsky s nápisem či obrázkem propagující drogy, ztráty předmětů ve třídě, třes, nezdravý vzhled související se zanedbávanou péčí o své tělo, zhoršení známek ve škole, pozdní příchody do hodiny, náladovost, viditelná únava během dne, náhlý nezáměr k aktivitám či domácím úkolům či oční příznaky, a to například zarudnutí spojivek a rozšíření zornic (Nešpor 2001).

1.1.5 Poruchy příjmu potravy

Poruchy příjmu potravy jsou chápány jako narušený vztah k jídlu, negativní hodnocení sebe sama a neschopnost vnímat podobu svého těla reálně, tedy tak, jak vypadá. Nemocný má zkreslenou představu o své postavě (Mioviský a kol. 2015b).

K nejznámějším druhům těchto duševních poruch řadíme mentální anorexii a mentální bulimii, pro něž je charakteristické úsilí dosažení velmi štíhlé postavy. Snahu o nízkou tělesnou hmotnost doprovází omezování příjmu kalorií, strach ze své váhy a silná nespokojnost se svým tělem (Martanová a kol. 2007).

Zatímco se mentální anorexie týká snahy o abnormální snižování příjmu energie, mentální bulimie se vyznačuje opakujícím se procesem nekontrolovatelného přejídání a následného vyprázdnění žaludku vyvolaného zejména projímadly (Martanová kol. 2007).

Výskyt poruchy příjmu potravy převažuje u dívek a je často spojen s dalšími formami rizikových jevů, například se sebepoškozováním či užíváním alkoholu a drog (Sobotková a kol. 2014).

Za možnou příčinu vzniku poruchy považuje Martanová a kol. (2007) neustálé komentování jídla a tělesného vzhledu v rodině, držení diety u matky či sestry a důraz na sebekontrolu a vyšší výkon dítěte.

1.2 Faktory rizikového chování

Znalost zdrojů a příčin rizikového chování je nezbytná nejen pro predikci a prevenci samotného problematického chování, ale i pro jeho následné řešení. Informovanost o určitých faktorech totiž umožňuje výběr postupů a metod prevence a preventivních

programů, které mohou dané riziko ovlivnit a snížit. Psychologové, etopedi a terapeuti považují za důležitý také přehled o charakteristických vlastnostech a osobnostních rysech jedince (Fischer a Škoda 2009).

Náchylnost k rizikovému chování lze částečně předpovídat znalostí rizikových a preventivních faktorů působících na jedince. Rizikové faktory představují činitele či podmínky, jež zvyšují pravděpodobnost negativních a nežádoucích důsledků a v extrémních případech vedou i k úmrtí. Jedná se o návyky a jednání, jež ohrožují zdraví a život jedince. Naopak preventivní faktory mají pozitivní vliv a mohou negativní účinky rizikových faktorů snížit. Ovlivňují projevy rizikového chování a v rámci mnoha skupinových aktivit a programů institucí pomáhají předcházet výskytu různých forem problémového chování (Jessor a kol. 1995).

Rizikové a preventivní faktory mají vliv na začátek i průběh dané problematiky. Faktory, které jsou spojeny s vyšším potenciálem pro vznik nežádoucího chování, se nazývají rizikové. Naopak faktory snižující toto riziko jsou považovány za preventivní. Cílem pro prevenci je převaha pozitivních faktorů nad negativními (NIDA 2003).

Existuje mnoho vnitřních a vnějších faktorů, které mají na jedince a jeho společnost vliv. Příčiny rizikového chování tak nejsou dány pouze účinkem jednoho z nich, ale představují důsledek jejich vzájemného působení. Preventivní a rizikové faktory jsou uspořádány do pěti systémů, a to biologického, sociálního, systému vnímaného prostředí, systému osobnosti a systému chování (Jessor 1998).

Zatímco hlavním rizikovým faktorem v rámci biologického systému je výskyt alkoholismu v rodině, do sociální oblasti patří chudoba, znevýhodnění na základě rasové příslušnosti a chybějící normy. V rámci vnímaného prostředí mohou být za rizikový faktor považováni přátelé zastupující modely rizikového chování a mezigenerační konflikt. Na úrovni osobnosti negativně ovlivňuje jedince nízké sebevědomí a tendence k riskování. Riziko pro systém chování představuje problematika pití alkoholu a malý úspěch ve škole (Jessor 1998).

Biologickou oblast může pozitivně ovlivnit vysoká inteligence jedince. K preventivním sociálním faktorům naopak patří soudržnost v rodině a zájem dospělých o jedince. Prevenci v oblasti vnímaného prostředí představují modely konvenčního chování a vnímání silné sociální kontroly (Jessor 1998).

Jessor (1995) dále jako protektivní faktory vnímaného prostředí zmiňuje kladné vztahy s dospělými, schopnost hovořit s nimi o osobních problémech a uvědomění si předpokládaných trestů při překročení norem.

Oblast osobnosti zastupuje kladný přístup ke škole a ke zdraví, netolerující postoje k nežádoucím formám rizikového chování a odmítání nabídek užití návykové látky. Jedincovo chování je pozitivně ovlivněno i aktivním zapojením do dobrovolnických akcí a rodinných či zájmových aktivit (Jessor 1998).

1.2.1 Dělení faktorů dle životních oblastí

Rizikové a preventivní faktory působí nejen na jedince, ale i na okolí, se kterým komunikuje. Z hlediska životních situací a jejich výskytu je můžeme rozdělit do šesti oblastí (Charvát a Nevořalová 2012).

První oblast představuje sám jedinec a jeho postoje k životu i k sobě samému. Jedná se o oblast individuální, v níž je hlavním rizikem agresivita a impulzivita. Preventivní faktory zastupuje úspěch ve škole, zapojení do mimoškolních aktivit a akceptace konvenčních norem týkajících se užívání drog a dalších typů rizikových jevů (NIDA 2003).

Negativní vliv má nedostatečná znalost následků rizikového chování, jako je například užívání nelegálních látek, biologické a psychologické dispozice, kladné postoje k užívání látek a dalším rizikovým jevům a vyhledávání intenzivních prožitků (SAMHSA/CSAP 2001).

Daněčková (2007, s. 77) k rizikovým faktorům řadí také „*negativní pohled na sebe samého, negativní životní styl, úzkostnost, pocit beznaděje a nízké sebehodnocení.*“

Druhou skupinu představuje vliv rodiny, jejíž faktory působí na dítě již od raného věku. Rizikové a preventivní faktory v rodinné oblasti jsou ve vývoji dítěte chodícího na základní školu kritické, jelikož jedinec tráví s rodinnými příslušníky mnoho času. V důsledku toho se mohou členové rodiny nejen přímo či nepřímo podílet na vzniku a rozvoji rizikového chování jedince, ale mohou také výskytu závislostí a dalších problémových projevů předcházet, případně je pomoci snížit. Pro postiženého jedince se v určitých situacích stává rodina oporou při překonání náročné situace (Nešpor 2000).

Ke vzniku rizikového chování vede zneužívání nelegálních látek u rodičů, psychické potíže u rodinných příslušníků, nízký zájem o dítě, nedostatečná péče, konflikty v rámci rodiny a chaotické domácí prostředí. (NIDA 2003).

Nežádoucím vlivem je také absence kontroly, malá podpora, nízké zapojení rodičů do života dítěte a nedostatečné finanční zajištění rodiny (Hawkins a kol. 1992).

Pro prevenci a zdravý vývoj jedince je nebytné silné pouto rodičů a dítěte, zapojení rodičů do jedincova života, podpora související s uspokojením základních

sociálních, finančních a emocionálních potřeb a přesně stanovená domácí pravidla. Nezbytnou podmínku představuje také disciplína, vzájemné sblížení rodičů s dítětem a seznámení rodičů s kamarády jejich syna či dcery (NIDA 2003).

Riziko vzniku nežádoucího chování zvyšuje také výchova v neúplné rodině, střídává péče, časté stěhování rodiny, nepříznivé mezigenerační vztahy, chudoba a nezaměstnanost rodičů, týrání dítěte v rodině či přetrvávající manželský konflikt a nespolupráce rodičů na výchově. Pro snížení rizika je důležitá výchova v úplné rodině s dobrými vzájemnými vztahy, spolupráce rodičů, sdílená zodpovědnost a finanční zajištění rodiny. Dítě má tak možnost vyrůstat ve stabilním prostředí, které je pro jeho rozvoj prospěšné. Kladný důsledek má dále dostatek času na dítě a společenskost rodičů. Neméně důležité jsou netolerující postoje ke zneužívání návykových látek (Nešpor 2001).

Nepochybný vliv na jedince mají také vrstevníci. K hlavním rizikovým faktorům této oblasti patří kladný přístup k nežádoucím odchylkám chování a asociace s vrstevníky, kteří jsou zapleteni do rizikových jevů nebo mají dostupnost k drogám (NIDA 2003).

Spouštěčem nežádoucího chování, jako je záškoláctví, může být tlak vrstevníků na žáka, pocit osamělosti a vyčlenění ze skupiny. Tyto faktory jsou především typické pro děti středního věku, kdy se pro ně vrstevníci stávají více důležití a jedinec si na základě vzájemných vztahů vytváří obraz sám o sobě (Čapek, Navarová a Ženatová 2017).

Velmi důležitá je v období dospívání jedince škola. Ve školní oblasti patří mezi rizikové faktory dle Čapka, Navarové a Ženatové (2017) nezdravé třídní klima, negativní působení učitele na jedince s neustálým zdůrazňováním chyb a neúspěch ve škole, jenž může souviset s poruchami učení.

Čapek, Navarová a Ženatová (2017, s. 60) dále zmiňují „*strach z konkrétního vyučovacího předmětu, nedostatek pestrých podnětů pro rozvoj u nadaných dětí, liberálnost učitel a jeho lhostejnost k žákům.*“

Riziko problematického chování zvyšuje škola tím, že neprovádí prevenci nebo používá neúčinné a neinteraktivní postupy prevence a nespolupracuje s užitečnými organizacemi v blízkém okolí. Za rizikové činitele jsou také považována neexistující či nejasná pravidla týkající se zákazu výskytu návykových látek v prostředí školy. V třídním kolektivu představuje riziko atmosféra třídy a s ní související zesměšňování a ponižování chybujících či problémových žáků. Situaci může pozitivně ovlivnit komunikace s učiteli,

jejich kladné postoje k ochraně sebevědomí dítěte a snaha pomoci při rozvoji žáků. Důležité je vedení k prosociálnímu chování a spolupráci (Nešpor 2001).

Pátá oblast je komunitní a do jejích rizikových faktorů spadá nedostatečná náklonnost k sociálním a komunitním institucím, nízké povědomí a malé znalosti o problematice užívání látek a o dalších odchylkách žádoucího chování, neschopnost komunity zajistit prevenci a tolerance rizikových jevů. (SAMHSA/CSAP 2001).

Naopak za efektivní můžeme označit široký výběr volnočasových a preventivních aktivit a zúčastňování se veřejných společenských akcí či dobrovolnických činností (SAMHSA/CSAP 2000).

Šestou oblast, jíž je jedinec ovlivněn, tvoří společnost a životní prostředí. Negativní dopad mohou mít zásady umožňující užívání návykových látek, nedostatečně prosazovaná pravidla zajišťující prevenci a nízké sankce za porušení zákona a norem společnosti (SAMHSA/CSAP 2001).

Společnost pozitivně ovlivní efektivní opakující se mediální kampaně s přesně formulovanými informacemi, například se správným předpokladem počtu mladých jedinců, kteří užívají návykové látky. Významné je také zvyšování důrazu na žádoucí chování (Flynn a kol. 1997).

Riziko naopak zvyšují mnohé reklamy s nabídkou návykových látek a hazardních her a nízká cena alkoholu či tabáku. Dalším důvodem pro rozvoj rizik je neinformovanost a lhostejnost politických vůdců, chudoba, rasová diskriminace či nedostačující zdravotní a sociální péče. Ochranný faktor představuje zákaz reklam s návykovými látkami. K prevenci vzniku určitých forem rizikových jevů vede také vyšší cena produktů, a to zejména tabákových výrobků a alkoholu, či důsledná zodpovědnost politiků (Nešpor 2001).

Pro vysvětlení zdrojů a příčin vedoucích ke vzniku a rozvoji rizikového chování slouží různé teoretické přístupy, které vychází z mnoha hledisek. Obecně rozlišujeme přístup biologicko-psychický, sociálně psychologický a sociologický. Biologicko-psychický přístup zdůrazňuje souvislost mezi tělesnou stavbou, chováním a charakterem člověka a poukazuje, že nízká úroveň mentálních schopností je jednou z příčin vzniku rizikového chování. Sociálně psychologické přístupy pracují s osobnostními rysy, temperamentem a úrovní morálky. Sociologická teorie se zaměřuje především na souvislost nežádoucího problematického jednání a společenského kontextu. Z tohoto hlediska představují pro jedince potenciální riziko mnohé skupiny

a subkultury, pro něž je typické oslabení či absence sociální kontroly a odchýlení se od normy přijatelného chování (Fischer a Škoda 2009).

1.3 Žák základní školy a rizikové chování

V šesti letech nastupuje dítě do první třídy základní školy. Pro dítě představuje tato událost velkou změnu, která s sebou přináší i nové nároky. Dítě se musí více osamostatnit od rodičů, musí dávat pozor celou vyučovací hodinu a musí se přizpůsobit novým pravidlům. Ocitá se v úplně novém prostředí mezi novými spolužáky. Přejít z mateřské školy na základní školu tak představuje pro mnoho dětí značnou zátěž (Langmeier a Krejčířová 2006)

Od jedenácti let jedinec dospívá a urychluje se jeho fyzický růst. Souběžně dochází k novému zařazení jedince do společnosti, psychickým změnám a ke změně vnímání sebe sama. Rozvíjí se sebereflexe, sebeuvědomění, schopnost seberegulace a sociální učení. Jedinec je více vnímavý, ale také více ovlivnitelný okolím. Z důvodu hledání vlastního já může být jeho názor snadno ovlivněn ostatními vrstevníky či domněnkami a hodnocením autorit (Sobotková a kol. 2014).

Dítě se připravuje na svůj samostatný život a na výběr budoucího povolání. Tyto nároky však mohou pro jedince představovat stresující situaci. O to obtížnější je toto období pro adolescenty se studijními neúspěchy, kteří se nedostali na vysněnou školu či nezvládají nároky studia a rodičů (Nešpor 2001).

Z pohledu vzniku závislosti jsou děti a dospívající považováni kvůli novým nárokům a zátěžím za rizikovou skupinu. Navíc se u nich vytváří závislostní chování podstatně rychleji. Dospělý se stává závislým i několik let, zatímco pubescentům postačí několik měsíců. Z důvodu nižší tolerance, neopatrnosti a nezkušenosti jsou mladiství vystaveni vyššímu riziku otravy organismu. Jedinci si neuvědomují možné důsledky, a tak snadno dochází k užití většího množství látky a k následné otravě. Ze stejných příčin jsou děti a dospívající ohroženi vyšším rizikem nekontrolovatelného a nebezpečného chování pod vlivem požití látky. Navíc mají mladiství tendenci zkoušet nové věci, a tak často užívají více forem návykových látek současně. Jedná se o syndrom rizikového chování, jímž se zvyšuje riziko ohrožení nejen zdraví jedince, ale i jeho okolí. Někteří jedinci zkouší drogu či jinou látku ze zvědavosti, ale neuvědomují si, že i pouhé experimentování vede k obtížím v rodině či ve škole (Nešpor 2000).

Rizikovou mládež představují především adolescenti, pro něž je typické agresivní chování, a adolescenti, jež často přichází do kontaktu s osobou se závislostním chováním

či se pohybují v lokalitě, kde je častá kriminalita, delikvence, šikana či rasová intolerance. Ohroženi jsou také jedinci z neúplných a dysfunkčních rodin, kteří postrádají podporu jejich emočního a mravního vývoje (Průcha 2000).

Problém se může následně projevit u samotných mladistvých. Většina společnosti si prvních příznaků nemusí všimnout, rodinní příslušníci však mohou zaregistrovat změny chování či nálad. Dítě může kvůli závislosti na látce či jiné formě rizikového chování zanedbávat zájmy, začíná nosit oblečení se symbolem drogy, stýká se staršími. V domácnosti či ve třídě se mohou ztrácet peníze. Postižený jedinec má horší studijní výsledky, zanedbává péči o zevnějšek, začíná být nespolehlivý, je náladový a nedodrжуje sliby. Jedinec přestává mít o cokoli zájem, je apatický, a pokud trpí poruchami příjmu potravy, dochází ke změně stravovacích návyků. U dívek trpícími anorexií či bulimií je žádoucí sledovat změny v chování, jelikož jsou ohroženy rozvojem dalšího typu nežádoucího chování, zejména užíváním návykových látek či alkoholu (Nešpor 2001).

Nejlepší je se takovým situacím vyvarovat, a to důkladnou prevencí. Rodiče by měli s dospívajícími diskutovat o problematice návykových látek a rizikového chování a měli by svým dětem umožnit vyjádřit jejich pocity a myšlenky. Důležitá je informovanost o nebezpečí závislostí ve školách a spolupráce rodičů a školského vedení, jelikož školy a rodiče mají na prevenci u adolescentů nejvyšší vliv. Z hlediska zevních životních okolností je potřeba dospívajícímu zajistit vhodnou společnost vrstevníků a vést jedince k naplňujícím zájmům s realistickými požadavky (Nešpor 2001).

Velký vliv má také stabilní rodinné prostředí, kde člen rodiny projevuje své emoce beze strachu a je ostatními pochopen, ale zároveň si je vědom určených limitů a zákazů ze strany rodičů, jež jedince připravují na jeho budoucí samostatný život. Takový jedinec má optimální podmínky pro žádoucí vývoj. Pokud by však i přesto přišel jedinec do styku s rizikovým chováním, měli by být rodiče ochotni vyhledat odbornou pomoc. Sami mohou svému dítěti pomoci nejen připomínáním možných budoucích komplikací, ale především podporováním při překonávání problému (Nešpor 2001).

2 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

„Za prevenci rizikového chování považujeme jakékoli typy výchovných, vzdělávacích, zdravotních, sociálních či jiných intervencí směřujících k předcházení výskytu rizikového chování, zamezujících jeho další progresi, zmírňujících již existující formy a projevy rizikového chování nebo pomáhajících řešit jeho důsledky“ (Mioviský a kol. 2015a, s. 29).

Prevence se zabývá zamezením vzniku rizikových jevů či omezením jejich důsledků a je vymezena na primární, sekundární a terciární (Martanová a kol. 2007).

Prevence představuje důležitou část výchovy, která působí nejen na osobnost jedince, ale i na jeho okolí a širokou společnost. Hlavní snahou prevence je předcházení vzniku různých forem nežádoucího, nebezpečného a nepřijatelného chování, které se vyznačuje porušováním společenských norem a překračováním ustálených pravidel. Cílem prevence je také podpora ohrožených jedinců či skupin a snížení následků rizikových jevů, a to v rámci prevence primární, sekundární či terciární (Kaleja 2014).

Prevence představuje soubor různých aktivit, jejichž účelem je předcházení vzniku odchylek v chování jedinců a zmírňování negativních důsledků forem rizikového chování. Prevence se také snaží o snižování rozšíření jejich výskytu (Pešatová 2007).

Ve školním prostředí se zaměřuje nejen na oblast užívání návykových látek, ale věnuje se celé šíři forem nežádoucího chování. Dbá také na budování mezilidských vztahů a kladného klimatu ve školách (Kabiček a kol. 2014).

Hlavním cílem prevence ve škole je oddělit osobu od činu a zároveň učít žáka převzít zodpovědnost za své chování. Podstatnou součástí představuje nejen samotné řešení dané problematiky, ale také vytvoření jistoty, aby se situace v budoucnu neopakovala. Toho lze docílit znalostí minulých zkušeností (Mioviský 2015a).

Akce školy se většinou zaměřují na efektivní primární prevenci, jež se orientuje na oblast šikany, násilí, užívání návykových látek a duševní poruchy spojené s nezdravými stravovacími zvyklostmi (MŠMT 2010).

Dle Čecha (2012) předchází prevence vzniku, rozvoji a navrácení rizikového jevu. V užším pojetí ji chápe jako prevenci primární, která se zaměřuje na ochranu jednotlivce i celé společnosti. Pokud tento stupeň prevence přestává fungovat, začíná se uplatňovat prevence sekundární či terciální.

Mioviský (2015a, s.272) formuluje ve své kapitole názor, že je *„potencionálně primární prevencí každý pedagogický akt. Respektive každý pedagogický akt může, ale samozřejmě nemusí být prevencí nežádoucích projevů. Podmínkou je hluboké pochopení*

socializace, včetně socializace školní, včetně jejich skrytých i na první pohled nepříjemných momentů.“

Kolář (2001) dále upřesňuje, že prevencí není myšleno pouze předcházení nežádoucích jevů, ale i jejich řešení. Nežádoucí chování lze pozitivně ovlivnit promyšleným postupem prevence s podporou a aktivní pomocí ministerstva školství a krajského úřadu. Nezbytní jsou dále vyškolení odborníci, zejména metodik prevence a výchovný poradce.

Mezi další osoby pomáhající v oblasti prevence patří *„okresní metodik preventivních aktivit, krajský školský koordinátor, školní inspektor a odborník ministerstva školství“* (Kolář 2001, s. 198).

Problematickému chování je důležité přecházet nejen tam, kde k němu již došlo, ale i na místech, kde nebylo zatím zpozorováno. Forma prevence se však bude lišit v přístupu k danému místu. Zatímco na místě bez dosavadního výskytu rizikových jevů se bude prevence věnovat zejména předcházení možného rizika, na místě, kde k výskytu problému již došlo, půjde o odstranění příčin a o snahu zabránit možnému opakování (Říčan 1995).

Kaleja (2014) charakterizuje veškeré preventivní intervence jako hlavní součást zdravého a žádoucího rozvoje osobnosti dětí a mládeže a jejich optimální socializace ve společnosti. Prevenci také označuje jako strategie, jež se orientují na budování žádoucích postojů, vlastností a přesvědčení žáků. Mezi její hlavní funkce řadí:

- individuální rozvoj jedinců,
- socializaci žáků,
- zaměřenost na společenskost a uplatnění ve společnosti,
- ekonomickou výhodnost.

2.1 Efektivní prevence

„Efektivní program je takový, který splní své cíle s nejnižšími časovými, personálními a finančními investicemi. Je měřitelný, transparentní a užívá náležité metody monitorování a evaluace“ (Martanová a kol. 2007, s. 10).

Za efektivní prevenci jsou považovány zejména kontinuální, komplexní a interaktivní programy a programy určené pro menší počet žáků ve skupině, které se zaměřují na odolávání tlaku vrstevníků a dospělých, kvalitní komunikaci, řešení konfliktů a zvládání stresových situací. Dále pomáhají jedinci v rozvoji sociálních dovedností

a získávání sebevědomí. Principem efektivní prevence je trvalost, aktivnost, názornost a přiměřenost (MŠMT 2010).

K efektivitě prevence vede také zaučení pedagogů v rámci několikahodinového kurzu, zaškolení odborníků a specialistů a jejich absolvování tréninku a supervize v problematice řešení forem rizikových jevů a zmapování a přesné určení situace dané problematiky ve školním prostředí. Po diagnostice lze využít nejefektivnější program pro konkrétní situaci (Kolář 2011).

Do podmínek zajišťující efektivitu školní prevence Kabíček a kol. (2014, s. 126) zahrnuje:

- *„Stanovení kritérií kvality programů školské primární prevence rizikového chování, která se stanou závaznými pro všechny poskytovatele programů.*
- *Nastavení ukazatelů kvality poskytovaných služeb.*
- *Zavedení standardů v rámci procesu certifikace odborné způsobilosti do praxe jako nástroje odborného posouzení poskytovatele, který se k certifikaci přihlásil.*
- *Zabezpečení dohledu nad odbornou úrovní poskytovaných programů.*
- *Vytvoření východisek k zabezpečení širší dostupnosti komplexního a kontinuálního preventivního působení ve školských zařízeních v oblasti rizikového chování dětí a mládeže.“*

Mezi další zásady dle Nešpora (2000) patří soustavnost, dlouhodobost, interaktivita a komplexnost programu, jež musí odpovídat věku cílové skupiny. Efektivní program zahrnuje modely vrstevníků žádoucího chování, posiluje sociální interakce a dovednosti a je přizpůsoben specifikům konkrétního místa, kde má dojít k jeho využití.

Zatímco efektivní programy zajišťují oddalování či propuknutí rizikového jevu, snižují možná rizika a mají dlouhodobé účinky, neúčinné programy tyto specifika postrádají a často přinášejí nulové výsledky (Gallá a kol. 2005).

Neefektivní jsou zejména programy jednorázové a programy, v nichž jsou předávány informace bez jakékoliv interakce studentů se specialisty. Nedostatek také představuje nemožnost otevřené diskuse, nezapojování jedinců do činností, zastrasování žáků a program zaměřený na sledování edukačního pořadu (MŠMT 2010).

Důvodem pro nefungující prevenci je neaktuálnost programu, nízká interaktivita, varovné příběhy a nedostatečná zkušenost přednášejících (Smékalová a Kolařík 2007).

2.2 Primární prevence

Cílem primární prevence je předcházení vzniku rizikového chování, snížení jeho výskytu, zmírnění způsobených škod, vedení žáků ke zdravému rozvoji a k vytváření kladných sociálních kontaktů, získání sebevědomí a osvojení technik zajišťujících zvládnutí stresových situací (MŠMT 2010).

Z hlediska zaměření na určitou cílovou skupinu lze primární prevenci rozdělit na všeobecnou, selektivní a indikovanou. Z hlediska věku zacílené skupiny rozlišujeme prevenci předškolního věku, mladšího školního věku, staršího školního věku, prevenci orientovanou na mládež a dospělou populaci (Martanová a kol. 2007).

Ve školním prostředí je převážně realizována všeobecná primární prevence, která bere ohled na věk jedinců ve skupině a případná specifika daná sociálními faktory. Programy jsou vytvořeny pro skupiny s vyšším počtem osob, konkrétně pro třídu žáků (Kabíček a kol. 2014).

Martanová (2007, s.10) mezi cíle všeobecné prevence řadí „*ovlivňování postojů a chování dětí a poskytnutí dostateku informací a dovedností k tomu, aby se zamezilo výskytu rizikového chování.*“

Všeobecnou prevenci mohou doplňovat organizace prevence selektivní a indikované, jako jsou „*pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče a nestátní neziskové organizace*“ (Kabíček a kol. 2014, s. 121).

Selektivní prevence působí zejména na menší skupiny osob či jednotlivce s vyšší pravděpodobností vzniku a rozvoje nežádoucích jevů, jež mohou být způsobeny zvýšeným počtem působících rizikových faktorů. Ohrožené jsou převážně děti, v jejichž rodině se vyskytuje problematika alkoholismu. Programy se tak zaměřují i na vztahy a sociální komunikaci (Kabíček a kol. 2014).

Dále se selektivní prevence orientuje na děti s poruchou pozornosti s hyperaktivitou a různými poruchami chování. Jelikož tvoří cílovou skupinu osoby s vyšším rizikem propuknutí problematického chování, vyžadují programy vysokou kvalifikovanost specialistů. Potřebný je také individuální přístup, kvůli němuž jsou programy selektivní prevence často časově náročnější než programy prevence všeobecné (Martanová 2007).

Náročná na čas je i prevence indikovaná, která se používá u jedinců či malých skupin osob, na něž působí velké množství rizikových faktorů v oblasti rodiny, školy či vrstevníků (MŠMT 2010).

Indikovaná primární prevence působí také na jednotlivce, u nichž se již některá z forem rizikového chování projevila. V tomto případě se snaží o co nejrychlejší podchycení a vyřešení daného problému. Podstatou je přesné posouzení a vyhodnocení situace a následné zahájení efektivního programu, jehož cíle se nesoustředí pouze na snížení výskytu rizikových jevů u ohrožených jedinců, ale také na snížení nepříznivých následků (Kabíček a kol. 2014).

Aktivity a programy všeobecné, selektivní a indikované prevence patří do specifické prevence, jež se zaměřuje konkrétně na zábranu vzniku a snižování výskytu jednotlivých rizikových jevů (MŠMT 2010).

Děti jsou vedeny ke způsobům chování, které je chrání před vznikem různých forem rizikového chování a které jim případně pomohou situaci řešit. Většinou se specifická primární prevence uskutečňuje v pravidelných vyučovacích hodinách. K jejímu doplnění potřebných informací a k upevnění žádoucích pravidel a postojů slouží předměty s výchovnou tematikou, jako je občanská a rodinná výchova a výchova tělesná (Kolář 2011).

Martanová (2007) uvádí, že hlavním cílem specifické prevence je motivování mládeže k prosazování svých myšlenek a názorů, uvědomování si svého chování a učení se odolávat tlaku vrstevníků či společnosti. Specifická prevence navíc pomáhá s osvojováním si technik zvládání stresu.

Z kategorie rozdělení prevence dle věku, tedy na prevenci předškolního věku, mladšího školního věku, staršího školního věku a prevenci orientovanou na mládež a dospělou populaci, dělíme do specifické oblasti prevenci zaměřenou na žáky staršího školního věku. Programy jsou orientovány zejména na posílení společenské obratnosti, asertivity, osvojení odmítnutí nelegálních látek, budování sebevědomí a ochranu před konflikty (Martanová a kol. 2007).

Naopak nespecifická prevence zahrnuje programy a aktivity, jež podporují zdravý rozvoj jedince, umožňují mu příznivé využití volného času a učí ho společenským pravidlům. Jedná se zpravidla o mimoškolní aktivity, jako jsou sportovní kluby či zájmové kroužky (MŠMT 2010).

Všechny programy primární prevence spojují dle Kabíčka a kol. (2014) podmínky, jež musí splňovat. Patří mezi ně:

- přesné určení vztahu k danému rizikovému jevu,
- vymezení konkrétním časem a prostorem,
- návazné přecházení od zmapování dané situace k tvorbě plánu až k jeho realizaci,

- zpětné hodnocení programu.

2.3 Sekundární prevence

Sekundární prevence se zaměřuje na zabránění výskytu forem nežádoucího chování, jeho rozvoji a působení negativních dopadů rizikových jevů. Sekundární prevence proto představuje včasný zásah do problematiky a období poradenství a terapie (Kaleja 2014).

Dle Nešpora (2000) zasahuje sekundární prevence u osob, u nichž se již projeví příznaky určité formy rizikové chování. Prevence působí tak, aby se předešlo možným nežádoucím škodám.

2.4 Terciární prevence

Terciární prevence se orientuje na osoby, u nichž je diagnostikována některá z forem nežádoucího chování. Jejím cílem je snížení negativních důsledků rizikových jevů a vytvoření takových podmínek, které zabrání jejich opětovnému propuknutí a rozvoji (Kaleja 2014).

Nešpor (2000) uvádí, že terciární prevence působí u osob s identifikovaným rizikovým jevem. Mezi její hlavní cíl řadí snahu zabránění negativnímu působení a vzniku dalších škod.

2.5 Preventivní programy škol

Jednou z nejasností v oblasti prevence rizikových jevů je otázka, kdo má realizovat primární prevenci dětí a dospívajících, jelikož jsou vychovávány zejména svými rodiči, s nimiž tráví podstatnou část dne. Nepochybný je také vliv školního prostředí, které se stává hlavním činitelem prevence. Právě škola by měla představovat těžiště v ochraně před vznikem rizikového chování. Důležité je osvojování žádoucích postojů zejména na základní škole (Kabiček a kol. 2014).

Škola se stává důležitou institucí v životě žáků, která u nich může ovlivnit a zmírnit výskyt rizikových jevů, jelikož realizuje podstatnou preventivní intervenci. Ta je důležitá hned od nástupu žáka do školního prostředí, kde se jedinec seznamuje s novými situacemi a požadavky (Dvořák 2005).

Cíl preventivních programů škol představuje zejména varování a ochrana jedinců před vznikem různých forem rizikového chování a podpora při řešení těchto problematických situací. Pro jejich účinnost je důležitá včasná realizace (Kaleja 2014).

2.5.1 Školní preventivní strategie

Školní preventivní strategie představuje dlouhodobý preventivní program škol, jenž je zahrnut ve školním vzdělávacím programu vycházejícího z rámcového vzdělávacího programu a jenž představuje jeden z podnětů vytvoření Minimálního preventivního programu školy (MŠMT 2010).

Dle MŠMT (2010, s. 3) školní preventivní strategie „vychází z omezených časových, personálních a finančních investic se zaměřením na nejvyšší efektivitu, jasně definuje dlouhodobé a krátkodobé cíle, je naplánována tak, aby mohla být řádně uskutečňována. Přizpůsobuje se kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí, respektuje rozdíly ve školním prostředí.“

Zaměřuje se také na snižování pravděpodobnosti vzniku rizikových jevů a učí žáky zodpovědnosti za své činy. Cílovou skupinu tvoří zejména osoby ohrožené nepříznivými faktory. Z těchto skupin můžeme jmenovat cizince, děti z rodin s výskytem jedné z forem rizikového chování nebo žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí. Školní preventivní strategie vede jedince ke zdravému způsobu života a snaží se o podporu jejich psychické i fyzické spokojenosti a rovnováhy (MŠMT 2010).

2.5.2 Minimální preventivní program

Minimální preventivní program je dokument školy, jenž se zaměřuje na „*výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy. Minimální preventivní program je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je vyhodnocován průběžně a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií*“ (MŠMT 2010, s. 3).

Dle Martanové a kol. (2007) se jedná o školní program orientovaný na rozvoj osobnosti a sociální dovednosti jedinců. Žákům dále pomáhá v osvojování odmítavých postojů k užívání návykových a nelegálních látek.

Kabíček a kol. (2014) charakterizuje Minimální preventivní program jako souvislý program základních škol, a to od začátku první třídy až do posledního devátého ročníku.

Jedná se o program, který je v souladu nejen s řádem a specifiky školy, ale také s rámcovým vzdělávacím programem.

Dle Kabíčka a kol. (2014) jeho cíl představuje:

- předávání přesných informací o návykových látkách a jejich důsledků,
- získávání přehledu o možných řešeních, pokud se jedinci setkají s nabídkou požití nelegální látky,
- osvojování motivace ke zdravému tělesnému i psychickému rozvoji,
- snižování působení nežádoucích faktorů, které představují riziko pro vznik nežádoucího chování.

Kaleja (2014) uvádí, že Minimální preventivní program představuje velmi obsáhlý, náročný a celistvý zásah, který působí kontinuálně ve všech třídách základní školy. Dále doplňuje, že jeho cílem je snížení pravděpodobnosti výskytu různých forem rizikového chování.

Minimální preventivní program školy zahrnuje snahu o zapojení žáků do aktivit školy a podporu schopnosti bránit se před nežádoucími vlivy. Pomáhá dětem osvojit si metody, které usnadní zvládnání stresových situací, zaměřuje se na komunikaci dětí mezi sebou a nabízí mnohé programy vzdělávání pro učitele i rodiče. Minimální preventivní program dbá také na uplatnění tvořivosti a samostatného přemýšlení žáků. Jeho efektivita spočívá zejména ve spolupráci s pracovníky odborných pracovišť (Vaníčková, Chudomelová a kol. 2016).

Minimální preventivní program je realizován na základě spolupráce všech pedagogických zaměstnanců a kontroly metodika prevence školy, který může využít kooperace s metodikem prevence pedagogicko-psychologické poradny (MŠMT 2010).

Tvorba Minimálního programu školy vzniká s ohledem na:

- cílovou skupinu,
- spolupráci s pedagogy, metodiky prevence, neziskovou organizací či s Policí ČR,
- vytyčený cíl,
- možné využitelné techniky a strategie,
- zacílené prostředí a jeho specifika,
- finance (Kabíček a kol. 2014).

Pro program je důležité brát ohled na příčinu řešení dané problematiky, zaměření na budoucnost, snahu předejít opětovnému vzniku konkrétního rizikového jevu, zpětné zhodnocení a reflexi využitých metod a jejich efektivity (Kabíček a kol. 2014).

Stanovování cílů by dle Miovského a kol. (s. 28, 2015b) mělo vycházet z modelu SMART, dle něhož „*mají být cíle:*

- *S – specifické,*
- *M – měřitelné,*
- *A – akceptovatelné,*
- *R – realistické,*
- *T – termínované (časově ohraničené).“*

Cíle programu se budou lišit dle toho, zda je prevence určena pro žáky prvního či druhého stupně základních škol. Prevence pro žáky prvních stupňů se zaměřuje zejména na sebepoznání, rozvoj komunikace, na spolupráci vrstevníků a prohlubování a upevňování vztahů ve třídě (Skácelová a kol. 2012).

Děti se učí vyjadřovat své názory, vést rozhovor s učiteli i žáky a poznávat sami sebe. Pomocí relaxačních technik je navozena přátelská atmosféra v kolektivu, v níž se mohou žáci snadněji zapojit a sblížit. Aktivity pomáhají žákům v usnadnění vstupu do nové role školáka (Procházka 2019).

Preventivní programy zaměřené na žáky druhého stupně se snaží prohloubit dosavadní znalosti o rizikových jevech a osvojit si návyky žádoucího chování. Zároveň žáky učí přijetí zodpovědnosti za svá rozhodnutí a jejich následky, podporuje jejich zdravý rozvoj a v pozitivně ovlivněném klimatu třídy či celé školy pomáhá vzájemné toleranci. V neposlední řadě usiluje o uvědomění si jedinečnosti každého z nich (Burešová 2012).

Při zpracování samotného Minimálního preventivního programu spolupracuje škola s městskou policií, Policií České republiky a s pracovníky pedagogicko-psychologické poradny. Důležitá je také kooperace se zdravotníky a s institucemi organizujícími volnočasové aktivity pro děti (Martanová a kol. 2007)

2.5.3 Krizový plán

Krizový plán školy představuje dokument, jenž se zaměřuje na řešení krizových situací různých forem rizikových jevů. Plán určuje odpovědnost jednotlivých pracovníků ve

školním prostředí a definuje přesné a platné postupy v oblasti intervence, komunikace, bezpečnosti a prevence (Miovský a kol. 2015b).

Plán určuje zejména následující položky:

- osobu, která provede potřebnou intervenci,
- pracovníky, jež si předávají informace v prostředí školy,
- osobu, která vše zapisuje,
- činitele, který předá informace zákonným zástupcům žáka,
- osoby, které v konkrétním problému hlásí případ na Policii České republiky či na OSPOD,
- pracovníka, který předá informace žákům ostatních škol,
- pracovníka kontaktujícího zákonné zástupce žáků blízkých škol,
- osobu informující média (Miovský a kol. 2015b).

2.5.4 Příklady programů všeobecné prevence

Jako příklad programu určeného pro první stupeň uvádí Skácelová a kol. (2012) hru *Interview*, která má pomoci žákům poznat se navzájem. Žáci utvoří dvojice a zjistí o druhém tři předem určené věci, například oblíbenou barvu, jídlo a oblíbený sport. Následně se představí kolektivu a hledají společné zájmy. K upevnění spolupráce je vhodná hra *Elektrický proud*, kdy žáci stojí v kruhu a dají ruce za záda. Jeden z nich vyšle signál, například stisknutí ruky. Následně je signál posílán po kruhu a měl by se vrátit k prvnímu jedinci.

Na spolupráci a vzájemnou komunikaci mezi dětmi je zaměřena také akce *Noc s Andersenem*, která je pořádána v knihovnách. Noc strávená v knihovně podporuje nejen četbu v raném věku, ale zároveň vede ke spolupráci v týmu, odpovědnosti, respektu k ostatním, přizpůsobování se novému prostředí a ke sblížení dětí mezi sebou. Tyto výhody vedou následně k lepším vztahům mezi žáky a slouží jako prevence rizikových jevů (Vaničková, Chudomelová a kol. 2016).

Pro šestou třídu je určen program *Bezpečně na internetu*, který žákům předává teorii a informace z praxe v oblasti kyberšikany. Žáci jsou seznámeni s reálnými případy s uvedením následků pro agresora a oběť. Pro osmou třídu může být připraven program *Vadí x nevadí*, který se zaměřuje na problematiku rasových a kulturních rozdílů ve společnosti. Žáci si uvědomí své postoje k různým etnickým skupinám a získají přehled

o rasových odlišnostech, jiných sociálních postaveních či různých politických orientacích (Kubišová 2012).

Na přijímání a toleranci odlišných kultur a zvyků jiných zemí se zaměřuje program *Edison*. Jedná se o anglický projekt, který je určen zejména pro žáky čtvrté až deváté třídy. Během jednoho týdne představují studenti z univerzit cizích zemí své zvyklosti a podávají žákům nové informace. Děti se mohou s cizinci sblížit, komunikovat s nimi a prohloubit tak své znalosti v angličtině. Další týden tvoří na základě získaných vědomostí skupinový poster, který následně představí ostatním spolužákům (Vaníčková, Chudomelová a kol. 2016).

2.6 Prevence vybraných rizikových jevů

Každé dítě potřebuje pro zdravý vývoj nejen základní lidské potřeby, ale také pocit jistoty, podpory a bezpečí. Potřeba ochrany může být naplněna ukazováním cest a možností, jak se vypořádat s těžkými situacemi v životě. Děti by měly být seznámeny s možným ohrožením, ale i se situacemi, jichž by se obávat neměly. Pro zajištění pocitu bezpečí je důležité klást na děti nároky přiměřené jejich věku a nezatěžovat je náročnými úkoly, které mohou být příčinou pocitu nedostatečnosti a neúspěchu. Pokud není potřeba jistoty a bezpečí uspokojena, dítě může ze strachu ubližovat jiným jedincům (Vágnerová a kol. 2009).

Pro prevenci vzniku rizikového chování u dítěte jsou nezbytné přesně stanovené limity, kladné prostředí s možností vyjádření pocitů a motivace dítěte k dalšímu úsilí, která může být zajištěna oceňováním snahy dítěte (Vágnerová a kol. 2009).

2.6.1 Prevence záškoláctví

Za jednu z příčin záškoláctví považuje Kyriacou (2005) neefektivní funkci vzdělávacího systému. Žáci v takovém případě často postrádají smysl studia a zameškávají školní docházku. Řešením je správná intervence.

Někteří rodiče volí při zjištění zanedbávání školní docházky jejich dítětem trest. Ten však není řešením problematiky záškoláctví, jelikož ve většině případů vede pouze ke sporu žáka s rodiči. Pro řešení záškoláctví je důležitá především spolupráce zákonných zástupců dítěte se školou, odhalení příčiny problému a zavedení preventivních opatření (Mertin, Krejčová a kol. 2013a)

Záškoláctví lze předejít zejména kladným klimatem ve škole, které je založeno na vzájemné důvěře žáků a učitelů a respektování jedinečnosti každého z nich. Neméně

důležitá jsou pro prevenci přesně daná pravidla týkající se školního řádu, vztahu mezi učitelem a žákem a hodnocení výkonu žáků. Podstatnou roli hraje komunikace a předávání informací o dětech mezi učiteli, seznámení zákonných zástupců žáků s problematikou a možným řešením záškoláctví a spolupráce s rodiči při podezření na zanedbávání školní docházky (Mertin, Krejčová a kol. 2013b).

K prevenci vzniku záškoláctví dále patří pravidelné zapisování docházky a kontrolování absencí, okamžité informování rodičů při nepřítomnosti žáka ve škole, zajištění pozitivního třídního i školního klimatu, pomoc žákům v případě nepochopení učiva, zapsání mladších žáků do školní družiny, dohlížení učitelů na žáky v prostředí školy a spolupráce s institucemi zabývajícími se řešením problematiky záškoláctví (Kyriacou 2005).

Na základní škole lze záškoláctví ovlivnit doprovodem dítěte do školy, pravidelnými kontrolami během dne, ujišťováním se o přítomnosti žáka ve škole a přerušením kontaktu mezi žákem a problematickou skupinou spolužáků, kvůli které může být jeho docházka ohrožena. Prospěšné je pro dítě věnování se zájmovým kroužkům ve volném čase, motivování žáka k učení a seznámení ho s výhodami studia (Mertin, Krejčová a kol. 2013b).

2.6.2 Prevence šikany

Vaničková a Chudomelová (2016) tvrdí, že je dítě rizikovým chováním ohroženo zejména v případě, pokud jsou na něho kladeny velmi vysoké nároky ze strany dospělých. Hlavním úkolem školy je, aby vzniku odchylek chování zabránila. Zejména důležitou oblast v prevenci představuje šikana, která má na postiženého velmi negativní dopad.

Primární prevence šikany by se měla orientovat na jasně stanovená pravidla, přípravu postupu řešení šikany, pomoc dítěti, kooperaci s rodiči a s městskou policií, pozitivní školní klima, zjištění míst, kde může k šikaně pravděpodobně dojít, a vzdělávání pedagogických pracovníků pro včasnou identifikaci šikany, která není jednoduchá, jelikož se může nejprve zdát, že se jedná pouze o šikádlení (Vaničková, Chudomelová a kol. 2016).

Efektivitu prevence šikany zajišťuje soudržnost pedagogických pracovníků, informovanost rodičů o problematice šikany, častý dozor na chodbách a v jídelně, zákaz vstupu žákům do málo rušných míst školy, jež jsou rizikové pro způsobení škody agresorem a seznamování žáků se základními hodnotami společnosti, mezi které patří vzájemná tolerance, soucit a soudržnost. (Říčan 2010).

Bendl (2003) pro prevenci šikany doporučuje zajímavé a poutavé vyučování, zapojení žáků do výuky, pozorování možných změn v chování žáka, možnost žáků svěřit se učitelům s nesnáze a zavedení schránky důvěry, která umožní anonymní dotazování a sdělení nejasností. Žáci tak mohou anonymně upozornit na možnou šikanu ve škole.

Snížení výskytu násilí lze dále ovlivnit oceňováním snahy žáků, budováním sebevědomí, zaměřením se na osvojování dovedností v komunikaci a sociálních interakcí, podporou žáků a vedením k vyjadřování pocitů a emocí (Smékalová a Kolařík 2007).

Ve školách jsou možné speciální programy zaměřené na šikanu. Právě ucelené intervence představují v prevenci školního násilí velmi účinnou metodu. Pro jejich efektivitu je nezbytné zajistit kladné vztahy mezi spolužáky a kamarády a kooperaci všech pedagogů. Mezi stěžejní body speciálního programu patří zaměřenost na třídu, na školní hromadné aktivity a na první pomoc při šikaně (Kolář 2011).

Školní program zahrnuje přesnou diagnostiku současné situace ve škole, motivaci pedagogických pracovníků ke změně, jejich zaškolení, supervizi, prevenci ve vyučovací i třídnické hodině, časté dozory, možnost školní poradny a spolupráci s rodiči a blízkými školami (Kolář 2011).

Prevenci šikany lze provádět nejen na místech, kde k ní doposud nedošlo, ale i tam, kde byla zaznamenána a kde je současně snaha zabránit jejímu opětovnému vzniku. Ve všech případech je možné šikaně předejít způsobem postavení učitele k žákům. Příznivé pro prevenci je dodávání odvahy, chválení a posilování sebevědomí slabších či ostýchavých žáků a jejich zapojování do skupinových aktivit, které jim pomohou lépe zapadnout do kolektivu (Říčan 1995).

Důležitou součástí prevence je také demokratická výchova učitele. Učitel by měl:

- mít zájem o názory žáků,
- umožnit žákům volbu ve výběru hry, která se bude hrát, a to například při tělesné výchově,
- zapojovat žáky do role autorit a do života školy,
- podávat informace rodičům o problematických situacích ve škole,
- žádat rodiče o názory a rady při podstatných rozhodnutích (Říčan 1995).

Prevence šikany se zaměřuje nejen na zabránění jejího vzniku, ale také na řešení při jejím výskytu. Úspěšná léčba zahrnuje uvědomění si problému, snahu ke změně a následnou kvalitní prevenci na různých úrovních (Kolář 2001).

Preventivní aktivity primární prevence se využívají na školách, kde nebyla šikana zatím zaznamenána. Na této úrovni prevence dochází k žádoucímu vývoji dítěte, budování jeho sebevědomí, podávání přesných informací žákům i rodičům a zajištění kladných vztahů mezi vrstevníky a pedagogickými pracovníky. Efektivním prostředkem primární prevence mohou být celoškolní akce či třídní samospráva (Bendl 2003).

Sekundární prevence působí na místech, kde ke školnímu násilí již došlo, a zaměřuje na předcházení jeho opětovného výskytu. Účinnost sekundární prevence zajišťuje včasná a přesná diagnostika a vyšetření současného stavu ve škole, preventivní opatření zaměřující se na zajištění bezpečí oběti před dalším možným útokem, spolupráci s rodiči oběti a agresora, projednávání se všemi žáky třídy a jejich rodiči, nácvik zvládnání vlastních emocí a zaměření na vzájemnou toleranci a umění komunikace s druhými (Bendl 2003).

Dle Koláře (2011) učí specifická primární prevence žáky způsoby, jak se mohou šikaně vyhnout a jak předejít jejímu vzniku. Sekundární prevence se naopak zaměřuje na spolupráci pedagogů mezi sebou a s dalšími odborníky, na postup diagnostiky a řešení šikany.

Ucelená prevence zahrnuje všechny pedagogické pracovníky a jejich snahu zabránit šikaně na škole, účinný školní specifický program zaměřený na šikanu, poradenské služby na škole a možnost obrátit se na odborná centra a diagnostické ústavy. Účinná prevence dále zahrnuje spolupráci se zaměstnanci organizací určených k prevenci, ministerstva a krajského úřadu při tvorbě preventivního programu a s ostatními školami. Pro realizaci programu jsou potřební specialisté, a to školní a okresní metodici prevence, výchovní poradci a krajsí koordinátoři prevence (Kolář 2001).

Pokud je na škole šikana diagnostikována, je nutné zaměřit se na oběť i agresora, změnit dosavadní třídní pravidla a podpořit vztahy mezi spolužáky. Jednu z podmínek efektivity prevence šikany představuje porozumění a orientace všech pedagogických pracovníků v dané situaci. Projekt, který může v této oblasti pomoci a vzdělat pedagogy v prevenci, se nazývá Minimalizace šikany a je financován Nadací O₂ (Mertin, Krejčová a kol. 2013a).

2.6.3 Prevence užívání návykových látek

V mladším školním věku, tedy od šesti do dvanácti let, se v prevenci užívání návykových látek uplatňuje prevence nespécifická, která se zaměřuje zejména na osvojování metod

ochraňujících zdraví a na schopnost svěřit se učitelům a rodičům s problematickými situacemi. Následně se využívá prevence specifická, která seznamuje děti s možnými riziky nelegálních látek. V tomto věku je nezbytné nastavení jasně daných pravidel v rodině pro děti. Nutností je také podpora dítěte ze strany rodičů, kteří posilují jeho sebevědomí, a pozitivní rodinné prostředí, kde může dítě lehce sdělit své pocity. V domácnosti by neměly být návykové látky pro dítě dostupné, a to ani v případech rodinných oslav (Nešpor 2001).

V období dospívání, tedy od dvanácti do dvaceti let, se v oblasti prevence mění přístup k dítěti. Dospívající jedinec se začíná osamostatňovat a rozhoduje o dalším studiu, které povede k jeho budoucímu povolání. Z důvodu vyšší psychické zátěže se prevence soustředí na techniky zvládání stresových situací a uvědomění si zodpovědnosti za svá rozhodnutí. V tomto věku by měli být jedinci vedeni k seznámení s nebezpečím návykových látek, s možnostmi, na koho se v této problematice obrátit, k výběru vhodných kamarádů a zájmům a k prohlubování dovedností v komunikaci a socializaci. Pro správný vývoj potřebují dospívající také podporu ze strany rodičů, dohled a možnost vyjádření svých emocí (Nešpor 2001).

Pro účinnou prevenci užívání návykových látek je zapotřebí diagnostikovat současnou situaci ve škole. Může být využita metoda anonymního dotazníku nebo metoda cíleného pozorování, při němž vyučující sledují jakékoliv odchylky v běžném chování žáků a možné tělesné příznaky užívání drogy či alkoholu (Smékalová a Kolařík 2007).

Mezi nejčastější příznaky požití alkoholu v dětském a dospívajícím věku patří náládovost, grimasy, chyby v komunikaci, změna pohybu, přílišná sebejistota až nekontrolovatelné chování. Pro prevenci konzumaci alkoholových nápojů je prospěšná nejen podpora sebejistoty u dítěte, například oceněním snahy při práci v hodině, ale i kladné emoční prostředí v rodině (Novotná a Kremlíčková 1997).

Po užití kofeinu, tedy společensky vysoce tolerovatelné návykové látky, má žák potíže se soustředěním a může pociťovat úzkost. Nebezpečnější látku představuje nikotin, který u dětí zpomaluje růst a snižuje imunitu. V prevenci užití těchto látek působí zejména rodina. Pokud některý člen z rodiny pije často kávu či vykouří několik cigaret za den, měl by se zaměřit na to, aby ho dítě či dospívající jedinec s látkou nezpozoroval (Novotná a Kremlíčková 1997).

Škola nabízí v oblasti užívání návykových látek různé preventivní programy. Primární prevence se zaměřuje na jedince bez dosavadních zkušeností s nelegálními látkami a její cíl představuje zabránění užití návykové látky, oddálení prvního kontaktu

s drogou a osvojení si takových postojů, které povedou k jejich střídme a bezpečné konzumaci, například pití alkoholu v legálním věku v nízké míře (Martanová a kol. 2007).

Prevence primární představuje nejzásadnější úroveň prevence pro školy, jelikož se formou aktivit a přednášek zaměřuje na zabránění požití různých druhů návykových látek. U jedinců také posiluje sebevědomí a správné hodnoty (Novotná a Kremlíčková 1997).

Na úrovni sekundární prevence se řeší přerušování užívání návykové látky a snížení počtu jedinců, kteří nelegální látku konzumují. Sekundární prevence působí tam, kde k užití nelegální látky již došlo, a to buď pravidelně či v rámci pouhého experimentu. Terciární prevence následně ovlivňuje negativní dopady užívání návykových látek (Martanová a kol. 2007)

Pro zajištění efektivní prevence na školách je potřeba, aby škola podávala aktuální a komplexní informace o užívání návykových látek, aby byla přizpůsobena věku žáků a dané situaci ve škole, aby jedince učila jiným možnostem řešení nesnadných situací než užitím drogy a aby ho vedla ke zdravému vývoji a vhodnému stylu života. Prevence musí být kontinuální, musí zahrnovat diskusi a interaktivitu s žákem a spolupráci s jeho rodiči. Často se zaměřuje i na komunikační dovednosti v rámci rodiny dítěte, pro které je nezbytné kladné emoční prostředí s možností vyjádření vlastních emocí a pocitů (Marhounová a Nešpor 1995)

3 ČINITELÉ PREVENCE

Institucí a činitelů podílejících se na prevenci je mnoho. Ze školního prostředí můžeme jmenovat učitele, vychovatele působícího ve školní družině, asistenta pedagoga, ředitele, výchovného poradce, školního metodika prevence a školního psychologa. Škola dále spolupracuje s pracovníky pedagogicko-psychologických poraden, středisky výchovné péče, s městskou policií, s Policií České republiky a s Orgánem sociálně-právní ochrany dětí (Bendl, Hanušová a Linková 2016).

3.1 Krajský školní koordinátor prevence

Náplní činnosti krajského školního koordinátora prevence je kooperace s ředitelem školy, školním metodikem prevence a metodikem prevence v pedagogicko-psychologické poradně (Kabiček a kol. 2014).

Na základě diagnostiky problematiky ve škole pomáhá krajský školní koordinátor realizovat Minimální preventivní program a další opatření v prevenci rizikových jevů pro školy na území kraje, kontroluje jejich efektivitu, vyhodnocuje jejich účinnost, zajišťuje nabídku seminářů určených pro školní metodiky prevence a shromážděné informace předává MŠMT (MŠMT 2010).

3.2 Pracovník v pedagogicko-psychologické poradně

Pedagogický pracovník pedagogicko-psychologické poradny je psycholog či speciální pedagog, který poskytuje konzultace se zákonnými zástupci problémového dítěte, vyšetřování a poradenské služby pro žáky s nežádoucími jevy chování, posuzuje školní zralost dětí, diagnostikuje výchovné potíže a poruchy učení a na základě výsledků vyšetření navrhuje optimální postupy pro daný stav (Bendl, Hanušová a Linková 2016).

3.3 Školní metodik prevence

Školní metodik prevence se podílí na tvorbě Minimálního preventivního programu školy, koordinuje preventivní aktivity forem rizikového chování pro školy, spolupracuje se samosprávnými orgány, s orgány státní správy a se zařízeními poradenských a terapeutických služeb, věnuje se oblasti vzdělávání pedagogů v prevenci a shromažďuje potřebné informace žáků pro situace týkajících se změn v chování dítěte a případné potřeby individuálního přístupu (MŠMT 2010).

Hlavní funkci metodika prevence ve škole představuje metodická a koordinační činnost, která zahrnuje kontrolu a provedení programů a činností zaměřených na prevenci. Školní metodik prevence se také účastní řešení diagnostikovaných případů různých forem rizikového chování (Vaničková, Chudomelová a kol. 2016).

3.4 Vychovatel

Vychovatelé by měli spolupracovat s učiteli, protože neukázněnost žáků ve školní družině, jako je lhaní, pomlouvání, praní se spolužákem, ničení předmětů či nadávání a nerespektování pokynů dospělého, se může projevit i při vyučovací hodině. Z tohoto důvodu je prevence rizikových jevů vhodná i pro školní družinu, jelikož zajistí potřebnou bezpečnost žáků (Bendl, Hanušová a Linková 2016).

3.5 Učitel

Pro prevenci je důležitá také funkce učitele, který eviduje školní docházku, spolupracuje s metodikem prevence, napomáhá při tvorbě preventivních programů, ovlivňuje zdravý rozvoj jedinců, spoluvytváří třídní klima a seznamuje žáky s pravidly školního řádu (Kaleja 2014).

Jeho vyučovací a výchovná funkce zahrnuje nejen samotnou výuku a dozor na chodbách mezi vyučováním, ale také spolupráci s ostatními pracovníky v oblasti prevence a s rodiči dítěte. Mezi jeho hlavní povinnosti patří podávání návrhů k vyšetření pracovníkovi pedagogicko-psychologické poradny, oznamování možného ohrožení dítěte výskytem jedné z forem rizikového chování a vedení žáků k respektu lidí odlišné národnosti. Učitel je důležitý v oblasti prevence zejména z důvodu možnosti všimnutí počátečních příznaků a změn v chování u žáka (Bendl, Hanušová a Linková 2016).

Pokud učitel dosahuje pedagogické schopnosti a představuje formální autoritu, žáci se snaží plnit jeho požadavky. Vztah učitele a žáka může být následně založen na rovném vztahu a respektující komunikaci. Přirozený respekt, který napomáhá prevenci rizikového chování, získá učitel projevením reálného zájmu o výkony žáků, oceněním jejich snahy, stanovením jasných a spravedlivých pravidel pro všechny, zdvořilostí, respektem k názorům žáků bez jakéhokoliv zesměšnění, trpělivostí a snahou zapojit všechny žáky do vyučování (Smékalová a Kolařík 2007).

3.6 Ředitel

Ředitel školy vydává organizační řád, který obsahuje povinnosti pedagogických pracovníků, jež mají být v rámci jejich povolání plněny. Ředitelé dále rozhodují o usměrňování koncepce vyučování a mají hlavní slovo při řešení veškerých záležitostí ve škole. Ředitel může žákům udělit pochvalu nebo naopak napomenutí a spolu s pedagogickou radou rozhoduje o snížení známky z chování (Bendl, Hanušová a Linková 2016).

II PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část obsahuje výsledky dotazníkového šetření na téma pohledů žáků na absolvované preventivní aktivity na vybrané základní škole a zaměřuje se na jejich vzdělávací a rozvojové potřeby v oblasti rizikových jevů. Průzkum je doplněn o rozhovory s vybranými pedagogy na téma jejich postojů k prevenci a způsobů řešení případných výchovných problémů ve škole.

4 METODIKA

Výzkum prevence rizikových jevů na vybrané základní škole je realizován formou smíšeného výzkumného designu. Skládá se z kvalitativního a kvantitativního šetření.

Typicky se při výzkumu řeší jeden a více problémů týkajících se vymezeného tématu. Běžný postup výzkumného šetření zahrnuje vymezení problematiky, formulování hypotéz, jejich ověření, šetření a vyhodnocení a následné prezentování výsledků (Chráška 2016).

4.1 Cíle výzkumu

Výzkumné šetření zahrnuje kvalitativní a kvantitativní výzkum, jehož cíl představuje zmapování preventivních programů a postojů k prevenci v oblasti rizikového chování z pohledu žáků a učitelů vybrané základní školy a získání informací o způsobech řešení kázeňských problémů jedinců.

Cíle výzkumu musí být přesně vyjádřeny a jasně formulovány, jelikož se od nich odvíjí výzkumné otázky, z jejichž odpovědí jsou vyvozeny výsledky šetření, které mohou být následně prezentovány. Cíl představuje tvrzení o tom, na co se bude výzkum zaměřovat a co bude jeho účelem (Punch 2008).

Cílem bakalářské práce je zjistit pohledy žáků na absolvované preventivní aktivity na základní škole a jejich vzdělávací a rozvojové potřeby v oblasti rizikového chování. Výsledky tohoto výzkumu jsou vyšetřovány formou dotazníku.

Další cíl představuje zjištění postojů učitelů k prevenci rizikových jevů a získání přehledu o možných způsobech řešení kázeňských problémů žáků na vybrané základní škole. Výsledky tohoto šetření jsou zjišťovány prostřednictvím rozhovorů s vybranými pedagogy dané základní školy.

4.1.1 Výzkumné otázky

Pro výzkumné šetření je důležité nejen vyjádření výzkumných cílů, ale také formulace jednotlivých výzkumných otázek (Punch 2008).

Výzkumné otázky:

1. Jak hodnotí žáci základní školy absolvované preventivní aktivity?
2. Jaká nejčastější témata se při prevenci objevují a jaká žákům chybí?
3. Jaké jsou možnosti prevence a řešení rizikových jevů na vybrané škole?
4. Jaké postoje zaujímají k prevenci pedagogičtí pracovníci?
5. Jak hodnotí využívané programy prevence učitelé?

4.2 Popis výzkumného postupu a použitých metod

Praktická část bakalářské práce se skládá z kvantitativního a kvalitativního výzkumu, jejichž společné využití je pro zkoumanou problematiku výhodné. Jelikož jsou tyto dvě metody poměrně odlišné, jejich kombinace zajišťuje lepší nahlédnutí do zkoumané problematiky a umožňuje vyvození přesnějších závěrů a souvislostí (Chráška 2016).

Kvantitativní šetření proběhlo formou dotazníku, který představuje nejčastější využívanou metodu, kdy respondenti odpovídají na dotazované otázky (Surynek, Komárková, Kašparová 2001). Kvalitativní výzkum byl uskutečněn formou strukturovaného interview.

4.2.1 Kvantitativní výzkum

Kvantitativní výzkum je zaměřen na jednu realitu a jeho cílem je vysvětlení daného jevu. Výzkumné šetření je prováděno zejména u většího počtu osob a výstupem jsou číselné hodnoty a jejich zobecnění. Individualita zapojených jedinců tak ustupuje do pozadí a převažuje objektivnost (Chráška 2016).

Kvantitativní šetření můžeme také definovat jako záměrné zkoumání a ověřování hypotéz o souvislostech mezi zkoumanými jevy, mezi jehož hlavní fáze patří vymezení problematiky, stanovení hypotéz, jejich následně zkoumání, získání výsledků a jejich prezentování (Chráška 2016).

Podstatou takového šetření je zkoumání vzájemných vztahů mezi proměnnými, jejichž hodnoty jsou získávány měřením. Cílem je nejen popis proměnných, ale i zjištění vzájemných souvislostí mezi nimi. Jedná se zejména o dotazníkové šetření, jejichž výsledkem jsou číselná data. (Punch 2008).

Dotazník je založen na výzkumných otázkách, jež jsou vyplňovány respondentem. Důležitá je pro úspěšnost dotazníku správná formulace výzkumných otázek a následná zpětná vazba, která by měla dosáhnout alespoň 60 % (Punch 2008).

Pro jeho úspěšnost je dále nutné jasné, srozumitelné a jednoznačné formulování položek, které by měly být vhodně seřazeny. Doporučená struktura se skládá z jednodušších a obecných otázek na začátku, které jsou následovány otázkami důležitějšími (Chráska 2016).

Dle způsobu odpovědi respondenta na položky v dotazníku dělíme položky na otevřené či nestrukturované a na položky uzavřené neboli strukturované. V případě otevřených otázek je odpověď vytvářena respondentem, zatímco u uzavřených položek má respondent na výběr odpověď z několika možností. Odpověď může seřadit či vybrat (Chráska 2016).

Pro bakalářskou práci byly využity položky uzavřené, kdy byl žákům předložen určitý počet možných odpovědí. Žáci odpovídali buď výběrem jedné z položek, nebo výběrem více odpovědí. V dotazníku se také objevuje položka dichotomická, která představuje otázku typu ano-ne s možným výběrem jedné z položek (Chráska 2016).

V dotazníku jsou využity i otevřené neboli nestrukturované položky, na které odpovídá žák sám. Nevýhodou je získání velkého množství různých odpovědí, jež je potřeba kategorizovat. Výhodou naopak představuje individualita odpovědi a získání hlubšího přehledu o postojích, názorech a pocitech žáka (Chráska 2016).

Dále se v dotazníku vyskytují položky škálové, které se vyznačují vybráním odpovědi z předem určené škály (Chráska 2016). V předloženém dotazníku mohl žák vybrat určitý bod na škále od 1 do 5, přičemž bod 1 představoval nejnižší hodnotu a bod 5 představoval nejvyšší hodnotu. Tento typ odpovědi byl využit například v otázce: „*Jaká témata prevence ti chybí nejvíce?*“ Hodnota 1 představuje nejnižší hodnotu (chybí nejméně) a hodnota 5 nejvyšší hodnotu (chybí nejvíce).

Dotazníky lze respondentům předat osobně, prostřednictvím pošty či s pomocí jiných osob, zejména učitelů, kteří dotazníky předají dětem ve vyučovací hodině. Nevýhodou rozesílání dotazníků poštou, tedy i elektronickou poštou, je nižší návratnost (Chráska 2016).

Pro kvantitativní výzkum byly využity dotazníky anonymní, které jsou dle Chrásky (2016) prospěšné, jelikož dotazování snáze vyjádří pravdivé názory.

4. 2. 1. 1 *Východiska koncipování výzkumu*

1. Typů pojetí preventivního programu je mnoho, a tak se může lehce stát, že některé formy jejich realizace budou dítěti vyhovovat a jiné nikoliv. Skácelová a kol. (2012) uvádí například program formou hry *Interview*, která má pomoci žákům poznat se navzájem. Kubišová (2012) naopak seznamuje s programem *Bezpečně na internetu*, který žákům formou prezentace a možných dotazů předává teorii a informace z praxe v oblasti kyberšikany. Žáci jsou také seznámeni s reálnými případy. Speciální program představuje anglický projekt *Edison*, který je určen zejména pro žáky čtvrté až deváté třídy. Na školu přijedou studenti z cizích zemí a děti s nimi mohou komunikovat a prohloubit tak své znalosti v angličtině. (Vaničková, Chudomelová a kol. 2016).

Na základě zjištění, že programy mohou být realizovány různými způsoby, usuzuji, že žáci budou s absolvovanými programy spíše spokojeni, ale budou mít také pocit, že některé programy by mohly být lepší. Důvodem je z mého pohledu individualita potřeb každého žáka.

Výzkumný předpoklad č. 1

Lze předpokládat, že většina respondentů bude hodnotit realizované akce pozitivně (ve škále 1 – 2).

2. Za přínosnou prevenci jsou považovány zejména programy určené pro menší počet žáků ve skupině, které pomáhají jedinci v rozvoji sociálních dovedností. Důležitým faktorem je také předávání informací specialistů žákům s interakcí, otevřenou diskusí a se zapojováním jedinců do činností (MŠMT 2010). Programy mohou být uskutečněny i formou hry. Skácelová a kol. (2012) uvádí hru *Interview*, která má pomoci žákům poznat se navzájem. K upevnění spolupráce je pak vhodná hra *Elektrický proud*. Dalším zajímavým programem, jenž zmiňuje Vaničková, Chudomelová a kol. (2016), je akce *Noc s Andersenem*, která je pořádána v prostorách knihovny.

Na základě těchto citací předpokládám, že žákům nejčastěji vyhovují programy založené na hře a společných úkolech ve skupinách, které na chvíli přeruší frontální uspořádání třídy a umožní žákům vzájemnou spolupráci. Tyto programy je mohou zaujmout nejvíce zejména svou neobvyklostí a hravou formou a mohou pro ně představovat jisté dobrodružství.

Výzkumný předpoklad č. 2

Lze předpokládat, že většina respondentů bude jako nejpozitivnější příklad prevence uvádět aktivity realizované herní a interaktivní formou.

3. Dle Mertina, Krejčové a kol. (2013b) předchází preventivní programy vzniku rizikového chování zejména kladným klimatem ve škole, jež je založeno na vzájemné důvěře žáků a učitelů a respektování jedinečnosti každého z nich.

Jsem přesvědčena, že programy absolvované na vybrané základní škole vždy pomohly vytvořit pozitivní atmosféru, která je jednou z podmínek efektivní prevence. Z hlediska účinnosti programu tak bude převažovat odpověď, že žáci vnímají prevence jako účinnou. Důvodem může být zejména nízký výskyt rizikových jevů na škole, vytvoření příjemné atmosféry či získání nových a přínosných informací, které zabraňují vzniku nežádoucího chování.

Výzkumný předpoklad č. 3

Lze předpokládat, že většina respondentů bude aktivity vnímat a hodnotit jako účinné ve vztahu k atmosféře ve třídě a klimatu třídy

4. MŠMT (2010) zmiňuje, že se akce školy zaměřují většinou na primární prevenci šikany, užívání návykových látek a duševních poruch spojených s nezdravými stravovacími zvyklostmi.

Předpokládám tedy, že žáci na vybrané škole absolvují nejčastěji prevenci na téma šikany, závislostního chování a poruch příjmu potravy. Tato témata mohou být často absolvována z důvodu velké frekvence výskytu ve společnosti. Nedostatečná prevence bude pak z pohledu žáků zejména v oblasti finanční gramotnosti, záškoláctví a rasismu. Domnívám se tak na základě vlastních zkušeností.

Výzkumný předpoklad č. 4

Lze předpokládat, že většina respondentů uvede, že nejčastěji byly absolvované programy zaměřeny na šikanu a závislosti.

4.2.2 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum zahrnuje obvykle otevřené otázky, jejichž výstupem nejsou kvantitativní či numerická data, ale odpovědi v celých větách, které nejsou přetvářeny do čísel. Odpovědi na otevřené otázky jsou naopak zkoumány z hlediska významu a možných souvislostí mezi nimi (Punch 2008).

Dle Chrásky (2016) vychází kvalitativní výzkumy z fenomenologie, tedy z termínu zdůrazňujícího subjektivitu jednotlivých účastníků šetření. Vidí tak kvalitativní výzkumy jako výzkumy připouštějící možnost přítomnosti více realit, jejichž hlavním cílem je pochopení smyslu cílů a souvislostí mezi nimi. Kvalitativní výzkum klade důraz na individualitu každé osoby a její jedinečný názor na zkoumanou problematiku. Zaměřuje se zejména na menší počet osob.

Metoda rozhovoru spočívá v získávání dat prostřednictvím verbální komunikace mezi výzkumným pracovníkem a informantem, přičemž interview probíhá při osobním setkání, které umožňuje i sledování reakcí informanta na jednotlivé otázky. Rozhovor by měl být veden v přátelské a otevřené atmosféře, která umožní lehký a příjemný průběh (Chráska 2016).

Mezi druhy interview patří interview „*strukturované, polostrukturované a nestrukturované*“ (Chráska 2016, s. 176). Při výzkumném šetření bakalářské práce bylo využito interview strukturované, při kterém se tazatel ptá postupně na předem připravené otázky a dotazovaný na ně odpovídá. Tazatel zaznamenává odpovědi informanta a na otázky se ptá ve stanoveném pořadí. Tazatel připravené otázky nijak neupravuje a nedoptává se. Výhodou tohoto typu interview jsou pro dotazované stejné podmínky k zodpovězení otázek. Výhodou pro tazatele při dodržování postupu a formulace předem určených otázek představuje získání různých pohledů na stejné téma (Chráska 2016).

5 PREZENTACE DÍLČÍCH VÝSLEDKŮ

Prezentace dílčích výsledků zahrnuje výsledky kvantitativního i kvalitativního šetření a je zaměřena na shrnutí všech odpovědí a analýzu jednotlivých výsledků výzkumů. Zatímco je prezentace kvantitativní části šetření zaměřena na výsledky dotazníkového šetření v žákovských kolektivech, prezentace kvalitativního výzkumu se zabývá výsledky na základě provedených rozhovorů s pedagogickými pracovníky vybrané základní školy.

5.1 Prezentace dotazníkového šetření

Prezentace dotazníkové šetření se zabývá shrnutím výsledků dotazníkového šetření, jež proběhlo v žákovských kolektivech na vybrané základní škole krajského města ve třídách různých ročníků. Dotazníky byly na základě předchozí dohody a zaškolení ke způsobu distribuce dotazníků zaslány elektronickou poštou paním učitelkám, které je následně přeposlaly svým žákům. Celkem se kvantitativního šetření zúčastnilo 84 žáků.

Struktura výzkumného souboru

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Pohlaví	Absolutní četnost	Relativní četnost
Dívky	49	58 %
Chlapci	35	42 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Tabulka č. 2: Třída respondentů

Třída	Absolutní četnost	Relativní četnost
5. třída	12	14 %
6. třída	16	19 %
7. třída	28	33 %
8. třída	20	24 %
9. třída	8	10 %
Celkem	84	100%

Zdroj: vlastní zpracování

Na začátku dotazníku odpovídali respondenti na otázky týkající se jejich pohlaví a třídy, kterou navštěvují. Dotazníkového šetření na vybrané základní škole se dle získaných informací zúčastnilo celkem **49 dívek** (58 %) a **35 chlapců** (42 %).

Respondenti byli z různých tříd **od pátého do devátého ročníku**. Největší zastoupení ve výzkumném souboru mají respondenti sedmé a osmé třídy (33 % a 24 %). Následuje 16 respondentů z šesté třídy s 19 %. Nejmenší zastoupení tvoří pátá a devátá třída. Podíl respondentů z těchto ročníků se pohyboval kolem 10 %.

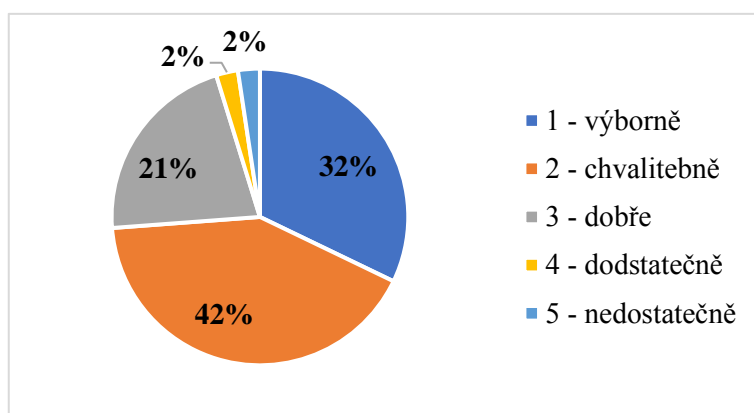
1. Jak hodnotíš absolvované programy prevence?

Tab. č. 3: Hodnocení absolvovaných preventivních programů

Hodnocení	Absolutní četnost	Relativní četnost
1 - výborně	27	32 %
2 - chvalitebně	35	42 %
3 - dobře	18	21 %
4 - dostatečně	2	2 %
5 - nedostatečně	2	2 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 1: Hodnocení absolvovaných preventivních programů (údaje uvedeny v relativních četnostech, $f_i=100\%$, $n_i=84$)

Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti odpovídali na otázku, jak hodnotí dosavadní preventivní programy. **Kladně**, tedy známkou 1 a 2, hodnotilo proběhlé programy celkem 74 % respondentů, přesněji 62 respondentů z 84. Odpověď 3 – dobře byla zvolena 18 respondenty a nejmenší zastoupení s 2 % mají odpovědi 4 – dostatečně a 5 – nedostatečně.

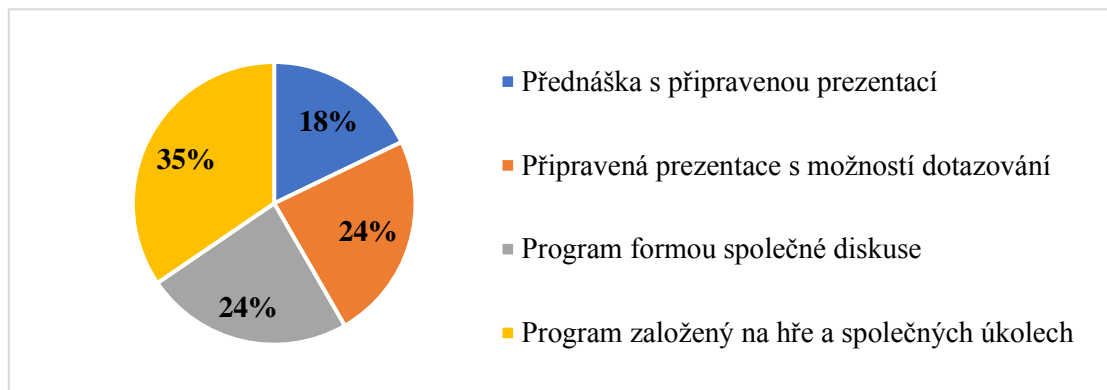
2. Jaká forma programu ti nejvíce vyhovuje?

Tab. č. 4: Nejvíce vyhovující program

Forma programu	Absolutní četnost	Relativní četnost
Přednáška s připravenou prezentací	15	18 %
Připravená prezentace s možností dotazování	20	24 %
Program formou společné diskuse	20	24 %
Program založený na hře a společných úkolech	29	35 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 2: Nejvíce vyhovující program (údaje uvedeny v relativních četnostech, $f_i=100\%$, $n_i=84$)

Zdroj: vlastní zpracování

V této otázce odpovídali respondenti na to, jaká forma preventivních programů jim vyhovuje nejvíce. Nejčastější odpovědí se stal **program založený na hře a společných úkolech**, který volilo 35 % respondentů. Další nejoblíbenější formou je s počtem 20 odpovědí program formou společné diskuse a připravená prezentace s možností dotazování. Oba programy zvolilo celkem 24 % respondentů. Na posledním místě se s 18 % umístila přednáška s připravenou prezentací, která tak představuje nejméně vyhovující formu preventivních programů.

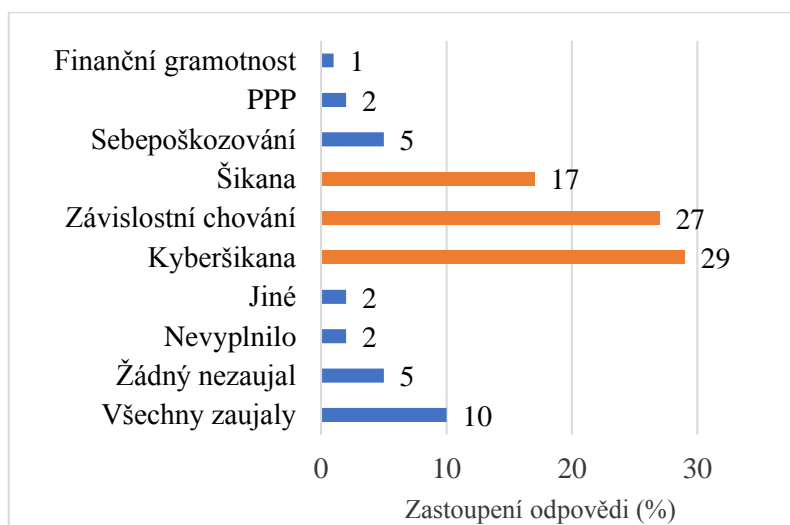
3. Který program tě nejvíce zaujal a proč?

Tab. č. 5: Nejvíce zajímavý program

Rizikový jev	Absolutní četnost	Relativní četnost
Finanční gramotnost	1	1 %
PPP	2	2 %
Sebepoškozování	4	5 %
Šikana	14	17 %
Závislostní chování	23	27 %
Kyberšikana	24	29 %
Jiné	2	2 %
Nevyplnilo	2	2 %
Žádný nezaujal	4	5 %
Všechny zaujaly	8	10 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 3: Nejvíce zajímavý program (údaje uvedeny v relativních četnostech, $f_i=100\%$, $n_i=84$)

Zdroj: vlastní zpracování

Tato otázka byla otevřená a respondenti mohli uvést jakýkoliv program, který je nejvíce zaujal. Většina z nich jako nejlepší program uvedla program zaměřený **na kyberšikana a pohyb na internetu**. Celkem tak hodnotilo 24 respondentů (29 %). Jejich důvodem bylo, že program *byl zajímavý, byl brán jako hra a byla možnost diskuse*. Mnoho z nich také napsalo, že se *dozvěděli nové a důležité informace, které by měl vědět každý*.

Dalších 23 respondentů (27 %) uvedlo jako nejzajímavější program se **závislostním chováním**, přesněji s drogami a alkoholem. Z toho 8 z nich odpovědělo, že se jednalo o protidrogový vlak s Policií ČR. Jako pozitiva programu nejčastěji uváděli to, že *byl zajímavý, bylo možné vidět následky drogově závislých a bylo možné diskutovat*.

Často také respondenti odpověděli, že je zaujala prevence na **šikanu**, kterou zvolilo 14 z nich. Program respondenti hodnotili jako *zajímavý*. Další odpovědi bylo, že se dozvěděli, co se doopravdy děje, co se může stát a i to, že *je to věc, se kterou se často setkáváme a měli bychom vědět, jak se chovat*.

Dále 8 respondentů hodnotilo, že je **zaujaly všechny programy**, 4 respondenty **nezaujal žádný** a 2 respondenti otázku nevyplnili. Zbylí zmínili program o sebepoškození, poruchách příjmu potravy, první pomoc a program o domorodých kmenech.

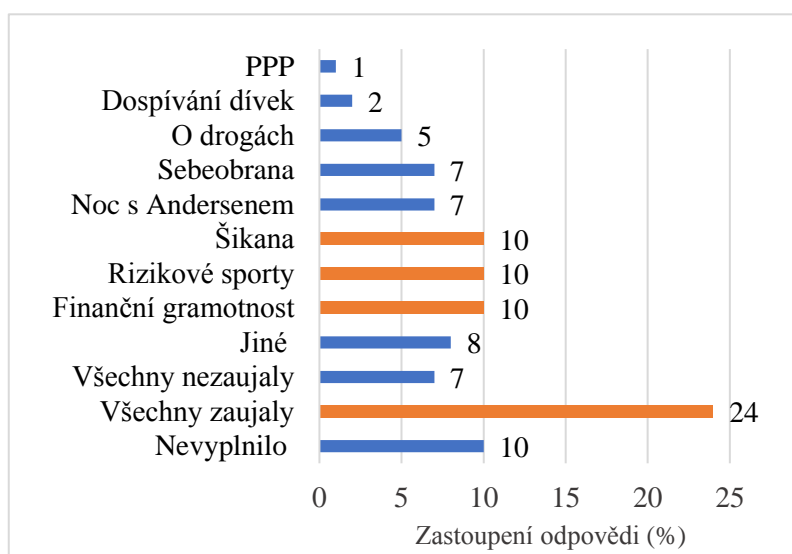
4. Který program ti připadal naopak nejméně zajímavý a proč?

Tab. č. 6: Nejméně zajímavý program

Rizikový jev	Absolutní četnost	Relativní četnost
PPP	1	1 %
Dospívání dívek	2	2 %
O drogách	4	5 %
Sebeobrana	6	7 %
Noc s Andersenem	6	7 %
Šikana	8	10 %
Rizikové sporty	8	10 %
Finanční gramotnost	8	10 %
Jiné	7	8 %
všechny nezaujaly	6	7 %
Všechny zaujaly	20	24 %
Nevyplnilo	8	10 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č.4 : Nejméně zajímavý program (údaje uvedeny v relativních četnostech, $f_i=100\%$, $n_i=84$)

Zdroj: vlastní zpracování

Tato otázka byla také otevřená. Celkem 20 respondentů (24 %) uvedlo, že **žádný takový program nebyl**, který by je nezaujal. Naopak je zaujaly všechny programy, *jelikož pro ně byl každý něčím zajímavý a přínosný*. Dalších 8 respondentů otázku nevyplnilo a 8 jich uvedlo jako nejméně zajímavý program o **šikaně**, *jelikož se často opakoval a byl stále podobně zaměřený*. 8 respondentů uvedlo také **rizikové sporty**, které dle nich provozují pouze lidé, kteří nebezpečný sport umí. Dalších 8 respondentů nezaujala **finanční gramotnost**, jež pro ně nebyla zábavná.

Méně často pak respondenti uvedli jako nejméně zajímavé programy Noc s Andersenem, programy na sebeobranu, drogy, dospívání, poruchy příjmu potravy a **všechny programy formou přednášek**. Celkem 7 % respondentů nezaujal vůbec žádný preventivní program.

Zbylí respondenti z 84 uvedli požární cvičení, program na Borneo o domorodých kmenech a program od vojenské služby, kdy vedoucí programu hovořil pouze o svých vzpomínkách.

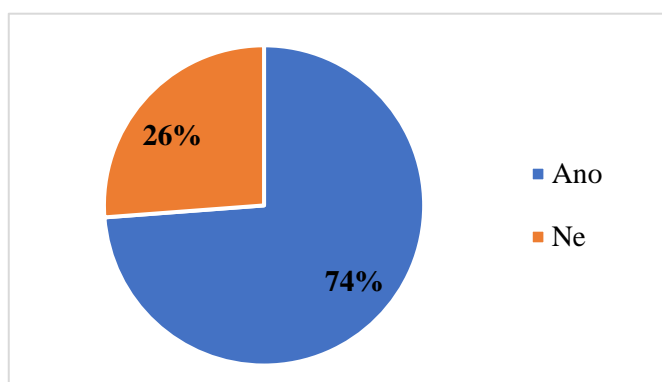
5. Připadají ti preventivní programy účinné? Myslíš si, že pomáhají k prevenci?

Tab. č. 7: Účinnost preventivních programů

Odpověď	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ano	62	74 %
Ne	22	26 %
Celkem	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 5: Účinnost preventivních programů (údaje uvedeny v relat. četnostech, $f_i=100%$, $n_i=84$)

Zdroj: vlastní zpracování

Na otázku, zda žákům připadají preventivní programy účinné, odpovědělo 74 % respondentů ANO. Celkem jich tuto možnost zvolilo 62, zatímco NE vybralo pouze 22 respondentů, kteří představují zbylých 26 %. Respondentům bylo také umožněno zdůvodnění odpovědi formou otevřené otázky.

Respondenti, kteří uvedli odpověď ANO, vysvětlují, že **prevence pomáhá**. Jako nejčastější důvod uvedli respondenti to, že prevence *může zabránit nežádoucím jevům a pomůže případně danou situaci zlepšit*. Většina z nich si na škole ani žádného nežádoucího chování nevšimla, a proto považují prevenci za účinnou. Důležité je dle nich také to, že při programech *spolupracují* a plní aktivity, které *pomáhají zlepšit vztahy mezi spolužáky*. Několik respondentů uvedlo, že si ve třídě všichni pomáhají a že program představoval příjemný čas s ostatními. Další respondenti považují prevenci za efektivní,

jelikož získávají nové a důležité informace o tom, co se může stát, ukazuje, jak se mají žáci chovat, když se něco takového děje a seznamuje je s následky takového chování.

Odpověď NE zvolilo 22 respondentů. Celkem 18 z nich uvádí, že **programy nepomáhají, protože rizikové jevy se stále vyskytují**. Vysvětlují, že šikana nemizí pouhou prezentací a že všichni slíbí, že to nebudou dělat, ale pak dělají přesný opak. Zbylí 4 respondenti uvedli, že programy často nevnímají, protože jsou stavěny špatným způsobem a nejsou zajímavé.

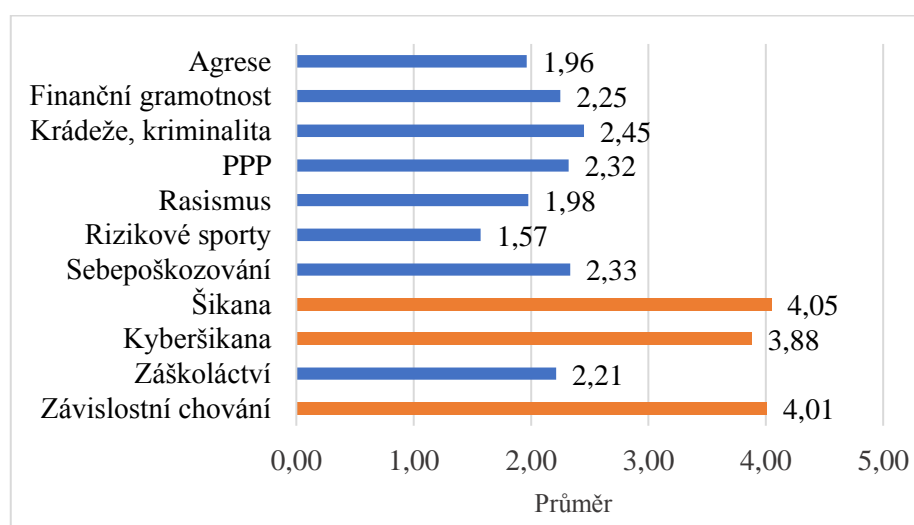
6. Jaká témata prevence se na tvoji škole často probírají? (v odpovědi vyznač číslo vždy podle 1 – vůbec – 5 nejčastěji)

Tab. č. 8: Nejčastěji probíraná témata

Rizikový jev	1	2	3	4	5	Prům.	Absol. četnost	Relat. četnost
Agrese	41	19	14	6	4	1,96	84	100 %
Finanční gram.	22	37	11	10	4	2,25	84	100 %
Krádeže, krimin.	20	30	16	12	6	2,45	84	100 %
PPP	27	23	22	4	8	2,32	84	100 %
Rasismus	48	10	10	2	14	1,98	84	100 %
Rizikové sporty	62	10	0	10	2	1,57	84	100 %
Sebepoškození	23	30	15	12	4	2,33	84	100 %
Šikana	6	0	16	24	38	4,05	84	100 %
Kyberšikana	6	4	14	30	30	3,88	84	100 %
Záškoláctví	27	31	15	3	8	2,21	84	100 %
Závislostní chov.	6	6	9	23	40	4,01	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 6: Nejčastěji probíraná témata (údaje uvedeny v průměrných známkách)

Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti hodnotili jednotlivé rizikové jevy čísly od 1 do 5, přičemž číslo jedna znamenalo, že se jev ve škole probírá nejméně, a číslo 5 představovalo nejčastější zaměření prevence na dané téma. Za nejčastější témata, která se na vybrané škole často probírají, považují respondenti **šikanu, závislostní chování a kyberšikanu**. Hodnoty průměrů těchto rizikových jevů se pohybují kolem čísla 4. Naopak nejnižší průměry (pod hodnotou 2) mají **rizikové sporty, agrese a rasismus**. Škola se tak dle respondentů zaměřuje na tyto preventivní programy nejméně.

7. Jaká témata prevence ti chybí nejvíce? Hodnot' známkou 1-5

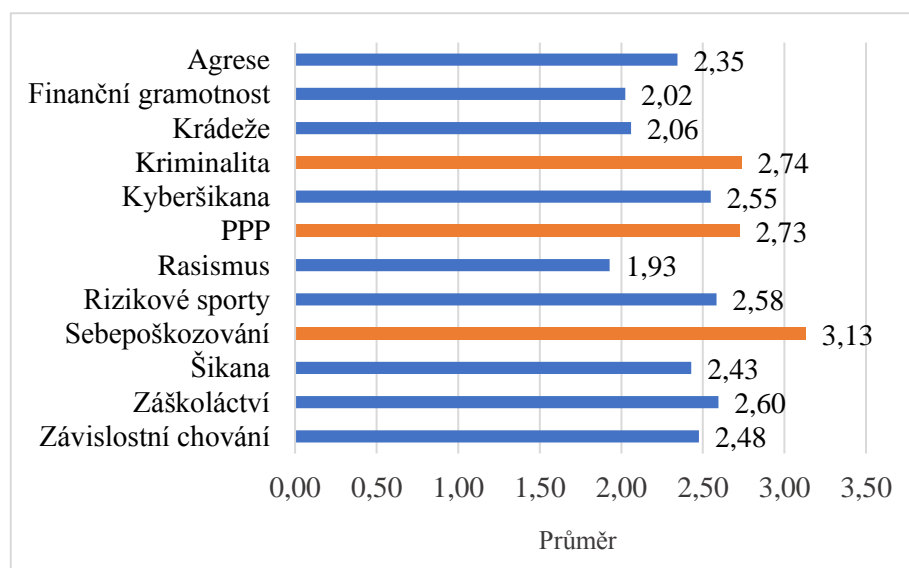
(1-chybí nejméně, 5- chybí nejvíce)

Tab. č. 9: Témata chybějící žákům

Rizikový jev	1	2	3	4	5	Prům.	Absol. četnost	Relat. četnost
Agrese	30	19	19	8	8	2,35	84	100 %
Finanční gram.	44	15	10	9	6	2,02	84	100 %
Krádeže	31	31	10	10	2	2,06	84	100 %
Kriminalita	22	18	18	12	14	2,74	84	100 %
Kyberšikana	33	18	5	14	14	2,55	84	100 %
PPP	26	12	23	5	18	2,73	84	100 %
Rasismus	32	14	22	4	12	1,93	84	100 %
Rizikové sporty	33	14	8	13	16	2,58	84	100 %
Sebepoškozování	17	14	20	7	26	3,13	84	100 %
Šikana	38	12	11	6	17	2,43	84	100 %
Záškoláctví	27	13	21	13	10	2,60	84	100 %
Závislostní chov.	39	13	5	7	20	2,48	84	100 %

Zdroj: vlastní zpracování

Graf č. 7: Témata chybějící žákům (hodnoty uvedeny v průměrných známkách)

Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti odpovídali na otázku, jaká jim chybí probíraná témata prevence. Každý rizikový jev hodnotili vždy čísla od 1 do 5. Číslo 1 znamenalo, že jim rizikový jev chybí nejméně a číslo 5 nejvíce. Respondenti uvedli, že jim nejvíce chybí **sebepoškození** (průměrná známka 3,13), **kriminalita** a **poruchy příjmu potravy**. Naopak nepostrádají prevenci na **rasismus** a **finanční gramotnost**.

5.2 Prezentace výsledků rozhovorů

Prezentace výsledků na základě proběhlých rozhovorů je součástí kvalitativního šetření, jež bylo uskutečněno s pedagogickými pracovníky vybrané základní školy. Jednalo se o velkou sídlištní školu v krajském městě. Celkem se rozhovoru zúčastnily 4 participantky vybrané základní školy. Rozhovor byl strukturovaný a dotazované případy odpovídaly postupně na předem připravené odpovědi ve stanoveném pořadí.

1. Jaké jsou dle Vás všechny možnosti prevence rizikového chování na vaší škole?

První část rozhovoru mapovala možnosti, které má škola pro realizaci prevence. Informantky se v podstatě shodly na tom, že škola disponuje velmi širokým potenciálem možností, jejich forma a konkrétní počet se ale odvíjí od finančních limitů. Jak uvádí informantka č. 1: „*Výběr různých preventivních aktivit je široký. Odvíjí se to od toho, jak se povede získat finanční hotovost, protože ta je velmi omezená.*“ Informantka dále sděluje, že škola nabízí i své vlastní výukové programy, jež jsou realizovány zejména formou projektu.

Informantka č. 2 zmiňuje možnosti v podobě minimálního preventivního programu a seznámením žáků s problematikou v rámci výchovy ke zdraví, přírodopisu či v zeměpisu, a to zejména při probírání Afganistánu. Uvádí, že se jedná o místo s nejvyšším podílem výroby heroinu. Běžně také sleduje rizikové chování dětí ve svých hodinách.

Informantka č. 3 zmiňuje návštěvu policistů do tříd, možnost využití schránky důvěry, přítomnost kvalifikovaného metodika prevence na škole, řešení problematiky rizikových jevů při hodině občanské výchovy a zaškolení pedagogů kvůli šikaně, při kterém se dozvídají informace o možnostech řešení rizikového jevu. Dodává, že pokud by se vyskytl jakýkoliv problém, který by nebyla škola schopna řešit s pomocí školního metodika prevence, pozve se do třídy odborník.

Děti dále dle informantky mají v rámci výchovy ke zdraví program *Bezpečí jedince*, kde je řešena nejen prevence šikany, drog a dalších rizikových jevů, ale i důležité

odmítavé techniky. Na hodinu jsou zváni i odborníci, kteří v případě potřeby s jednotlivými třídami pracují.

Na závěr participantka č. 3 dodává: „*A potom poslední a to, myslím, asi nejdůležitější je, tak vždycky v šestce a někdy i když je nějaká třída, že má nějaký problémy, tak jezdí na adaptační kurzy.*“ Participantka č. 4 zmiňuje: „*Máme programy pro šesté třídy, kdy jezdí na speciální třídení kurzy, takové ty slučovací, vlastně sdružovací, protože jsou ty šesté třídy sestaveny nově většinou.*“ Tyto dvě participantky uvádí adaptační kurz jako nejdůležitější možnost prevence na dané škole. Vysvětlují, že se jedná se o speciální třídení kurz určený zejména pro šesté třídy, jehož cílem je seznámení a sblížení žáků, jelikož se setkávají s žáky novými. Dětem se zde věnují školení metodici prevence.

Další možností prevence je dle informantek pořádaná beseda pro sedmé ročníky se specialisty na problematiku dospívání, kteří se zaměřují na nastavení prevence v této oblasti. Dvě informantky hovoří také o protidrogovém vlaku *Revolution Train*, který navštívily s dětmi sedmých až devátých tříd a který byl simulovanou verzí drogové problematiky a účinků a důsledků užívání drog.

2. Jste spokojena s možností prevence rizikových jevů a jejich řešením na škole?

Všechny zúčastněné participantky uvádí, že jsou s možností prevence rizikových jevů na škole velmi spokojené. Chválí zejména velice přístupného pana ředitele, který se snaží zajistit programy pro všechny ročníky. Informantka č. 1 zmiňuje: „*Náš pan ředitel je velice přístupný a snaží se sehnat finanční prostředky tak, aby ta nabídka byla široká, abysme obsáhli všechny ročníky od prvního do devátého.*“

Prevence je dle dotazovaných případů umožňována všem ročníkům školy. Navíc je prevence zahrnuta i v tematických plánech jednotlivých tříd a škola má vypracovaný krizový plán. Dvě participantky také zmiňují kvalitní práci metodičky školní prevence, která je výborně proškolená, a dle slov dotazovaných, ví, co dělá. Vysvětlují, že školní metodička prevence pracuje se všemi dětmi prvních až devátých ročníků, u kterých se problém vyskytne. V jednotlivých třídách provádí sociometrické měření a další testování. Pokud se projeví rizikový jev, tak to následně řeší s rodiči, s dalšími odbornými pracovníky a případně s pracovníky sociálních služeb.

Jedna z informantek ke spokojenosti s možnostmi prevence rizikových jevů dodává, že je spokojena zejména s adaptačním kurzem, na který mají děti možnost jet.

Jejím hlavním důvodem je to, se děti velmi sblíží a že se odhalí případné rizikové jevy. Navíc s žáky pracují kvalifikovaní odborníci v oblasti prevence.

Informantka upřesňuje, že řešením problematického chování se zabývá také výchovná komise, která vše projedná s rodiči. Pokud se řeší závažnější případ, musí nastoupit sociální pracovník. Při řešení problému se následně pracuje s celou třídou, a to zejména při šikaně. Škola si také zve organizace zaměřující se na selektivní preventivní programy nebo volá SVP (středisko výchovné péče).

3. Co byste případně změnila?

Informantka č. 1 navrhuje: *„Změnila bych celé financování prevence, myslím, celostátně, protože ty aktivity, které jsou opravdu funkční, například zážitkové nebo adaptační kurzy, tak na ty hodně těžko sháníme peníze.“* Další participantka k otázce návrhu změn uvádí pouze to, že by byla velmi spokojená s realizací adaptačního kurzu pro více tříd. Problematické je však financování, jelikož je tento kurz placen městem, které ho financuje pouze šesté třídě.

Naopak zbylé dvě participantky nemají žádné návrhy na změnu. Nic by na prevenci ve škole neměnily, jelikož jsou s momentálním nastavením a množstvím preventivních aktivit velice spokojené. Dle jejich slov ověřovali pedagogičtí pracovníci programy několik let a teď již dospěli do stádia, kdy mají vybrané efektivní aktivity.

4. Jaké postoje zaujímáte k prevenci rizikových jevů?

Své postoje k prevenci hodnotí informantky jako velmi kladné a vidí prevenci jako důležitou, jelikož zabraňuje vzniku nežádoucího chování. Informantka č. 1 také uvádí: *„Prevence je důležitější a snazší než řešit následně už daný jev.“*

Dotazované případy zmiňují, že by programů a preventivních aktivit mělo být na školách co nejvíce, ale ne na úkor výuky. Jedna z informantek má navíc k prevenci velmi blízký vztah, jelikož dříve plnila funkci školního metodika prevence.

5. Myslíte si, že je prevence těchto jevů důležitá? Proč?

Všechny dotazované případy se shodly, že je prevence velmi důležitá, a to zejména v dnešní době, kdy děti mají více informací než děti dříve, mají přístup k internetu a vidí toho více, zejména více nežádoucích situací s rizikovými jevy. Participantka dodává: *„Samozřejmě sdílejí i spoustu věcí přes Facebook.“* Na jednu stranu je to dle ní

považováno za dobré, ale na druhou stranu děti často sdílejí i nevhodné věci, jelikož nemají nastavené hranice ve sdílení vlastního soukromí.

Informantka č. 2 si po několika letech učení všimla, že rodiče nemají na své děti kvůli vysokému pracovnímu vytížení mnoho času. Uvádí, že se tak děti musí zabavit samy. Často však neví, jak volný čas využít a jak ho naplnit. Jedním z řešení může být právě objevování a zkoušení různých projevů rizikového chování. Prevence rizikového chování je dle participantky z tohoto hlediska velmi důležitá.

Další z participantek dodává: „*Prevence je vždycky základ. Proč je důležitá? Abysme z těch dětí nevychovali kriminálníky.*“ Participantka zmiňuje důležitost včasné práce s dětmi, která zamezí tomu, abychom s nimi museli řešit problematiku rizikového chování v jejich dospělosti. Vysvětluje, že pokud jim bude ukázána správná cesta již v dětství, ovlivní to pozitivně jejich chování v dospívání.

Další informantka uvádí důležitost prevence zejména v případech, pokud by se děti s problematikou opravdu setkaly. Dle informantky ukazuje prevence správné jednání, navrhuje instituce či dospělé osoby, na které se může dítě obrátit, a ukazuje dětem i to, jak se chovat nemají. Informantka uvádí příklad na šikaně. Vysvětluje, že díky prevenci budou děti vědět, co nemají dělat. Myslí si také, že šikana nebude v takové míře jako v případech, kdyby se s tím děti předem neseznámily.

6. Jak hodnotíte proběhlé programy na vaší škole?

Proběhlé programy na škole hodnotí participantky pozitivně. Dle jejich zkušeností hodnotí preventivní aktivity pozitivně i děti a rodiče. Kladně dále participantky hodnotí vedení školy, které preventivní programy podporuje a vychází vstříc vybraným programům i novým nápadům.

Jako nejlépe hodnocené programy uvádí informantky dle dlouholetých zkušeností projektové činnosti a zážitkové a adaptační kurzy, které si škola realizuje sama nebo které si objednává od odborníků. Prevence je navíc probírána v každé třídě, což dle participantek výrazně zlepšuje nejen klima jednotlivých tříd, ale i klima celé školy.

Velmi kladně hodnotí informantky zejména adaptační kurz pro šesté třídy. Všechny participantky se shodují, že tento kurz má opravdu význam. Jejich důvodem je, že se žáci mezi sebou lépe poznají. Navíc se také učí, že je každý jiný a zároveň jedinečný. Informantky dodávají, že se žákům věnuje tým kvalifikovaných pracovníků a pokud se odhalí nějaký problém nebo pokud se dítě vylučuje z třídního kolektivu, odborníci se na

daného jedince zaměří a pomohou. Jedna z participantek vidí výhodu i v tom, že je učitelům umožněno poznat své žáky mimo školní pozemek.

Jako druhý nejlepší program hodnotí participantky *Revolution Train* neboli protidrogový vlak. Vysvětlují, že se jedná o vlak s drogovou tematikou, který umožňuje dětem procházet si a zažívat jednotlivé fáze závislého člověka. Dotazovaná informantka zmiňuje: „*Když jsme tam byli na začátku, tak jsme seděli a nad náma byly zdravý žíly. A najednou kolem nás se to měnilo. Už tam byly ty žíly protrhaný.*“ Informantka dodává, že ve vlaku byly žákům ukázány i další důsledky závislosti na drogách v podobě různých videí, například se způsobenou autonehodou. Největší účinek měl dle jejich slov tento program na osmé a deváté třídy.

Jako přínosné hodnotí jedna z informantek i samotné zaškolování učitelů ohledně šikany, kdy se učitelé dozvěděli mnoho důležitých informací a možností, jak danou problematiku řešit.

7. Vylepšila byste organizaci či náplň preventivních programů? Jak?

První z informantek upozorňuje na důležitou skutečnost, a to tu, že pokud si škola dobře zvolí organizaci, která daný preventivní program uskuteční, tak není důvod měnit ani organizaci, ani její náplň. Je tedy velmi důležité vědět, s kým se pedagogičtí pracovníci rozhodnou spolupracovat.

Informantka č. 2 by změnila organizaci přednášek všeobecně. A to ten typ přednášek, kdy přijde do třídy vyléčený narkoman či člověk vyléčený ze závislosti na alkoholu a vypráví příběh se šťastným koncem. Děti si dle ní však mohou z příběhu odnést právě to, že pokud se zvládl vyléčit on, tak by to případně zvládly i ony samy. Za příznivější možnost vidí přímou návštěvu drogového centra, kde se žáci přímo setkají s negativními důsledky závislostního chování.

Informantka č. 3 by častěji zavedla adaptační kurzy, které jsou pořádány pouze pro šesté třídy nebo pro třídy, ve kterých se vykytují problematické vztahy mezi spolužáky. Nedostatkem je dle ní ale fakt, že tyto kurzy hradí město. Informantka dodává: „*A platí to vždycky jenom tomu jednomu ročníku. Takže tam by asi záleželo na financích.*“

Jako částečné řešení participantka uvádí zařazování preventivních zážitkových aktivit do programu třídnických hodin. Z jejího pohledu již někteří učitelé preventivní hry či jiné aktivity do těchto hodin zařazují, ale záleží to zejména na samotném učiteli a jeho přístupu k této problematice. Participantka uvádí, že ji samotnou tyto smysluplné hry baví. Jako příklad zmiňuje: „*V rámci nějakých třídnických hodin jsme si právě hrály různý*

třídnický hry zaměřený na rizikový jevy, kdy jsem sledovala, kdo je vůdce a kdo by mohl mít problémy.“ Jako výhodu uvádí, že v těchto aktivitách mohou být odhaleny mnohé neshody. Efektivní by dle participantky bylo, kdyby byly třídnické hodiny povinné a pokud by do nich byly povinně tyto preventivní aktivity zahrnuty.

Naopak poslední dotazovaná participantka by nic neměnila. Ví, že je vždy co zlepšovat, ale s momentálním nastavením školy a ochotou všech pracovníků řešit případné problémy okamžitě, je velmi spokojená.

8. Jaké programy jsou podle Vás nejúčinnější?

Všechny dotazované případy se shodly, že nejúčinnější preventivní aktivity jsou zážitkové projekty, například zmiňovaný adaptační kurz a protidrogový vlak, který přímo konfrontuje děti s drogovou problematikou. Následně jako efektivní hodnotí celoškolní či třídní projekty zaměřené na vytváření pozitivního klimatu a cílenou prevenci realizovanou formou zážitkové pedagogiky.

K účinnosti programů informantka č. 2 zmiňuje: *„Je sice pěkné, že mi jim v té výchově ke zdraví a v dalších předmětech něco řekneme, ale už třeba víc udělá obrázek nebo gif v prezentaci a určitě pak víc ukáže video.“* K tomu dodává, že prevence má větší účinek, když má vliv na emoce dětí. Pouhé vyprávění je dle ní nedostatečné.

Dvě participantky zmiňují, že ve škole funguje velmi dobře i anonymní schránka důvěry, kterou má na starost metodička školní prevence.

Naopak za nejméně efektivní považují všechny informantky besedy a přednášky. Dle nich děti často nezaujmou. Jedna z informantek dodává: *„Vždycky to musí být zaměřeno na zlepšení klimatu třídy nebo klimatu školy.“*

5.3 Shrnutí výsledků

Dotazníkové šetření

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 84 žáků vybrané základní školy. Z grafu č. 1 vyplývá, že většina z nich hodnotí absolvované preventivní programy kladně. Celkem 74 % žáků hodnotilo programy známkou 1 a 2. **Potvrzuje se tak výzkumný předpoklad č. 1**, ve který uváděl, že většina respondentů bude hodnotit realizované akce pozitivně (ve škále 1 – 2).

Z grafu č. 2 pak vyplývá, že žákům nejvíce vyhovují programy formou hry a společných úkolů, dále také programy formou společné diskuse a připravené prezentace

s možností dotazování. Naopak nejméně přínosná je pouhá prezentace bez možnosti diskuse. **Tímto je potvrzen výzkumný předpoklad č. 2**, který předpokládal, že většina respondentů bude jako nejpozitivnější příklad prevence uvádět aktivity realizované herní a interaktivní formou.

Za nejlepší realizovaný program děti uvádí prevenci na kyberšikanu, závislostní chování a šikanu (graf č. 3). Tyto programy byly zaměřeny na interaktivitu s žáky, jejich spolupráci a společnou diskusi. V oblasti závislostního chování žáci zmiňují protidrogový vlak pořádaný s Policií ČR, kde mohli vidět i nežádoucí následky toho rizikového jevu.

Naopak za nejméně zajímavou prevenci považují děti program o rizikových sportech, který vnímají za zbytečný, finanční gramotnost, která nebyla zábavná, Noc s Andersenem a program na sebeobranu, který se často opakoval a byl stejný (graf č. 4). Ze zjištěných výsledků vyplývá, že žáky nezaujaly nezábavné programy bez možnosti spolupráce a programy, které se opakovaly a byly realizovány stejným způsobem.

Většina žáků, přesněji 74 % (graf č. 5), uvedla preventivní programy jako účinné, protože dle nich zabraňují vzniku rizikového chování, pomáhají situaci zlepšit a ukazují, jak by se měli chovat. Někteří také uvedli, že programy zlepšují klima třídy a vztahy mezi spolužáky. **Není tak potvrzen výzkumný předpoklad č. 3**, který předpokládal, že většina respondentů bude aktivity vnímat a hodnotit jako účinné ve vztahu k atmosféře ve třídě a klimatu třídy. Někteří žáci kladné klima a vztahy zmínili, ale nejvíce jich uvedlo efektivitu programů vzhledem k zabránění rizikovým jevům.

Zbýlých 26 % žáků považuje programy za neúčinné. Jejich odpovědi byly, že se rizikové chování stále vyskytuje a že vždy všichni slíbí, že se budou chovat co nejlépe, ale nakonec to tak není. Dalším důvodem pro jejich neefektivitu je, že některé programy žáci nevnímají, jelikož nejsou realizovány zábavnou formou.

Nejvíce se dle žáků škola zaměřuje na prevenci šikany, závislostního chování a kyberšikany (graf č. 6). **Potvrzen je tak výzkumný předpoklad č. 4**, kterým bylo formulováno, že většina respondentů uvede, že nejčastěji byly absolvované programy zaměřeny na šikanu a závislosti. Graf č. 6 dále ukazuje, že nejmenší pozornost škola věnuje prevenci rizikových sportů, agresi a rasismu.

Dotazovaným žákům ale tyto programy ani nechybí. Naopak z grafu č. 7 vyplývá, že jim schází preventivní aktivity na sebepoškozování, kriminalitu a poruchy příjmu potravy.

Rozhovory

Rozhovoru se zúčastnily celkem 4 participantky. Z jejich výpovědí vyplývá, že možnosti prevence na vybrané základní škole jsou opravdu široké. Škola nabízí jak vlastní preventivní projekty či adaptační kurzy, tak programy realizované specialisty. Dále má škola vypracovaný minimální preventivní program a svého metodika prevence. Další možností prevence na škole je návštěva policistů, schránka důvěry či účast na projektu s názvem *Revolution Train*. Jedná se o protidrogový vlak, který je simulací účinků a důsledků drogově závislých jedinců. Tento program je určen zejména pro osmé a deváté třídy.

Tématice prevence rizikového chování se věnují i sami učitelé ve svých vyučovacích či třídnických hodinách. Dotazované paní učitelky zmiňují, že je problematika rizikových jevů probírána zejména v hodinách občanské výchovy, přírodopisu a výchovy ke zdraví. Občas se naskytne i příležitost upozornit na problematiku nežádoucího chování v ostatních hodinách. Škola nabízí opravdu široký počet projektů a dalších preventivních programů, avšak jejich celkové množství a forma závisí zejména na dostupných financích.

Dotazované učitelky jsou s možnostmi prevence rizikových jevů celkově spokojeny, a to zejména díky realizaci programů ve všech třídách, tedy od první do deváté. Zmíněna je také spokojenost s vypracovaným krizovým právním plánem, ochotným vedením školy a profesionálním přístupem školní metodičky prevence, která je výborně proškolená a pracuje s problémovými dětmi. Pokud se projeví rizikový jev, situaci dále řeší výchovná komise s rodiči, s dalšími odbornými pracovníky a při vážnějších případech s pracovníky sociálních služeb. Následně se pracuje s celou třídou a škola si zve organizace zaměřující se na selektivní preventivní programy.

Mimo malé návrhy, jako je lepší financování efektivních zážitkových preventivních aktivit, jejich častější opakování a zařazení povinných preventivních aktivit do třídnických hodin, jsou dotazované s množstvím a s aktuálním nastavením realizovaných programů ve škole velmi spokojeny a nic by neměnily. Důvodem je široká nabídka odzkoušených aktivit.

Z rozhovorů také vyplývá, že paní učitelky mají k prevenci rizikových jevů velmi kladné postoje a prevenci vidí jako opravu důležitou. Zaváděly by ji do školních programů co nejvíce, ale v takové míře, aby neomezovala naplánovaný chod školy a vyučovacích hodin. Zmiňují také, že prevence je snazší než následné řešení

problematického chování. Z tohoto hlediska je prevence vnímána jako velmi žádoucí a prospěšná, jelikož může zabránit samotnému vzniku rizikového jevu. Z rozhovorů je také patrné, že se participantky o prevenci dětí zajímají a že jim není lhostejná.

S dětmi je důležité pracovat již od první třídy, jelikož už znají internet, který pro ně může být nebezpečný. Děti často nemají nastavené hranice ve sdílení vlastního soukromí, protože v nízkém věku neznají možná rizika. Pokud navíc rodiče nevěnují svým dětem tolik času kvůli pracovnímu zatížení, dítě může mít pokušení zkoušet nové věci a často sahá po droze či alkoholu. Nebo se jedinec kvůli převažující nudě zabavuje šikanou a stává se agresorem, přičemž šikanování pro něho představuje jistou formu zábavy. Svůj čas mohou děti také trávit již na zmíněném počítači, kde na ně v případě neopatrnosti čeká nejedno nebezpečí. Prevence proto ukazuje žákům správné chování a jednání, které je žádoucí pro jejich bezpečnost, a podává informace o správných řešeních při setkání s rizikovým jevem.

Hodnocení proběhlých programů na škole je velmi pozitivní, a to nejen od učitelů, ale i od samotných žáků a rodičů, kteří si preventivní aktivity chválí. Největší ohlasy má zejména adaptační kurz a protidrogový vlak. Oba tyto projekty se zaměřují zejména na zážitek a emoce dětí. Zatímco adaptační kurz pomáhá nastavit kladné vztahy mezi spolužáky, protidrogový vlak žáky reálně seznamuje s opravdovými případy a důsledky drogově závislých jedinců. Oba projekty jsou však zaměřeny silně na emoce a prožitky dětí, a proto mají takový úspěch. Navíc se realizují mimo prostředí školy, takže žáci mohou být více uvolněnější než při sezení v lavicích.

Pokud si škola dobře zvolí program a organizaci, která prevenci realizuje, není nutné na škole provádět žádné změny. Některé paní učitelky však navrhují, že by bylo přínosné zavádět adaptační kurz častěji. Jeho financování ale spadá pod město, takže by tato změna záležela na financích.

Účinnost prevence dle dotazovaných paní učitelek závisí zejména na prožitku, přímém setkání, zkušenosti a vizualizaci, která v dítěti vyvolá intenzivní emoce. Nejúčinnější jsou dle informantek adaptační kurzy a projekty zážitkové pedagogiky. Jako příklad uvádějí velmi úspěšný protidrogový vlak. Úspěšná je dále anonymní schránka důvěry. Naopak za nejméně efektivní považují přednášky a besedy bez názorného příkladu či bez zapojení žáků do interakce. Pro úspěšnost prevence je podstatné zaměření preventivních programů na zlepšení třídního či školního klimatu.

6 DISKUSE

Výsledky výzkumu přinesly zajímavé poznatky o praxi realizace prevence na škole. Ve vztahu k formulovaným výzkumným otázkám lze formulovat následující závěry:

Jak hodnotí žáci základní školy absolvované preventivní aktivity?

Většina žáků hodnotí proběhlé preventivní programy pozitivně. Celkem 74 % jich hodnotilo programy známkou 1 – 2, tedy výborně či chvalitebně. Tyto odpovědi zvolilo 62 dětí s tím, že jim programy vždy vyhovovaly, nebo pro ně byly většinou přínosné. 18 dětí pak hodnotilo programy jako dobré a odpověď 4 a 5 zvolili pouze 4 žáci. **Tímto se tak potvrdil výzkumný předpoklad č. 1**, že většina respondentů bude hodnotit realizované akce pozitivně ve škále 1 – 2.

Žákům dle uvedených výsledků vyhovují nejvíce programy, které jsou založeny na hře a společných úkolech. K oblíbeným dále patří programy formou společné diskuse a připravené prezentace s možností dotazování. Dětem se takto zaměřené programy líbily nejvíce. Naopak žákům nevyhovuje přednáška s připravenou prezentací. **Potvrzuje se tak i výzkumný předpoklad číslo 2**, který uvádí, že většina respondentů bude jako nejpozitivnější příklad prevence uvádět aktivity realizované herní a interaktivní formou.

Také dle MŠMT (2010) jsou za nejprínosnější programy považovány zejména aktivity s interakcí specialistů s žáky, otevřenou diskusí a se zapojováním jedinců do činností. Jedinci to pomáhá i v rozvoji sociálních dovedností.

Žáci hodnotili preventivní programy převážně jako účinné. Přesněji se jednalo o 62 žáků z 84. Žáci uváděli, že prevence může zabránit nežádoucím jevům a pomůže případně danou situaci zlepšit. Odpověď žáků souhlasí s definicí Kaleji (2014), který uvádí, že hlavní snahou prevence je předcházení vzniku různých forem nežádoucího, nebezpečného a nepřijatelného chování.

Důležité je dle dětí také to, že při programech spolupracují, přičemž tyto aktivity často pomáhají zlepšit vztahy mezi spolužáky. Tímto se **nepotvrzuje výzkumný předpoklad č. 3** uvádějící, že většina respondentů bude aktivity vnímat a hodnotit jako účinné ve vztahu k atmosféře ve třídě a klimatu třídy. Žáci sice zlepšení vztahů se spolužáky zmínili, ale většina žáků hodnotila prevenci účinnou proto, že předchází samotnému vzniku rizikového chování a že přináší důležité informace.

Ti, kteří však uvedli, že mohou svým spolužákům důvěřovat a že si vzájemně pomáhají, často také zmínili, že o žádných rizikových jevech ve škole neví. Jejich

odpověď souhlasí s Mertinem, Krejčovou a kol. (2013b), kteří uvádí, že preventivní programy předchází vzniku rizikového chování zejména kladným klimatem ve škole založeným na vzájemné důvěře.

Jaká nejčastější témata se při prevenci objevují a jaká žákům chybí?

Nejčastěji se na škole prevence orientuje na šikanu, závislostní chování a kyberšikanu. **Potvrzuje se tím výzkumný předpoklad č. 4**, že většina respondentů uvede, že nejčastěji byly absolvované programy zaměřeny na šikanu a závislosti. Nejméně se dle dětí řeší rizikové sporty, agrese a rasismus. Žákům však nejvíce chybí programy na sebepoškození, kriminalitu a poruchy příjmu potravy. Například prevenci na rizikové sporty považují za zbytečnou, jelikož se dle nich těmto sportům věnují ti, kteří je umí.

Nejčastější témata prevence se shodují s MŠMT (2010), které zmiňuje, že akce školy se zaměřují většinou na primární prevenci šikany a užívání návykových látek. MŠMT však také uvádí, že k nejčastějším programům patří nezdravé stravovací návyky. Na ty se škola také zaměřuje, ale dle dětí nedostatečně. Vhodné by tak bylo realizovat více preventivních programů právě na toto téma.

Jaké jsou možnosti prevence a řešení rizikových jevů na vybrané škole?

Možností prevence na vybrané základní škole jsou široké. Škola nabízí jak vlastní preventivní projekty a adaptační kurzy, tak i programy realizované specialisty. Adaptační kurz je speciální v tom, že je realizován pro šesté třídy, do které přijdou noví žáci, či pro třídy s problémy. Kurz je zaměřen na seznámení dětí a učení je tomu, že každý je jedinečný. Žákům se navíc věnují odborníci, kteří zaměřují program na prevenci. Pokud se odhalí nežádoucí chování nebo pokud se dítě vylučuje z třídního kolektivu, odborníci se na daného jedince zaměří a pomohou.

Kabíček a kol. (2014) zmiňuje, že školní prevence se věnuje celé šíři forem nežádoucího chování a dbá také na budování mezilidských vztahů a kladného klimatu ve školách. To platí i v případě zmíněného adaptačního kurzu, jehož cílem je nastavit v kolektivu přátelskou atmosféru a dobré vztahy mezi spolužáky.

Škola má také vypracovaný minimální preventivní program, svého metodika prevence a nabízí možnost využití anonymní schránky důvěry a účast na projektu s názvem *Revolution Train*. Jedná se o protidrogový vlak, který je simulací účinků a důsledků drogově závislých jedinců. Prevenci rizikového chování se věnují i samotní učitelé ve svých třídnických a vyučovacích hodinách, a to zejména ve výchově ke zdraví

a v občanské výchově. Škola tedy nabízí opravdu široký počet projektů a dalších preventivních programů.

Řešení šikany se věnuje školní metodička prevence, která problém projednává s výchovnou komisí a s rodiči. Následně se pracuje s celou třídou a škola si zve organizace zaměřující se na selektivní preventivní programy. Ve vážných případech spolupracuje školní metodička prevence s pracovníky sociálních služeb.

Při přítomnosti rizikového jevu je zvolena selektivní prevence, která působí na menší skupiny či jednotlivce s vyšší pravděpodobností vzniku a rozvoje nežádoucích jevů. Tyto programy se zaměřují i na vztahy a sociální komunikaci (Kabíček a kol. 2014).

Jaké postoje zaujímají k prevenci pedagogičtí pracovníci?

Pedagogičtí pracovníci mají k prevenci rizikových jevů velmi kladné postoje a prevenci vidí jako opravu důležitou, velmi žádoucí a prospěšnou, jelikož může zabránit vzniku nežádoucího chování. Z hlediska pedagogů by měla být prevence zaváděna do školních programů co nejvíce, ale v takové míře, aby neomezovala naplánovaný chod školy. Zmíněna je také důležitost práce s dětmi již od první třídy, jelikož už znají internet, který pro ně může být nebezpečný. Navíc pokud rodiče nevěnují svým dětem tolik času kvůli pracovnímu zatížení, dítě může mít kvůli nuditě pokušení zkoušet nové věci. Často sahá právě po droze či alkoholu nebo se zabavuje šikanou a stává se agresorem.

Nudu jako spouštěcí mechanismus šikany či jiných rizikových jevů uvádí i Kolář (2001). Za spouštěcí mechanismy nežádoucího chování považuje zejména snahu upoutání pozornosti, žárlivost či nudu. Šikana se tak stává nástrojem k upoutání pozornosti ostatních nebo pro jedince představuje určitou formu zábavy.

Pedagogičtí pracovníci proto poukazují na důležitost prevence, jelikož ukazuje žákům správné chování a jednání, které je žádoucí pro jejich bezpečnost.

Dle Pešatové (2007) prevence právě představuje soubor různých aktivit, jež se snaží předcházet vzniku odchylek v chování jedinců a zmírňovat negativních důsledky různých forem rizikového chování.

Jak hodnotí využívané programy prevence učitelé?

Učitelé hodnotí proběhlé preventivní programy velmi pozitivně a pozitivní odezvy získávají i od žáků a jejich rodičů. Největší ohlasy má adaptační kurz a protidrogový vlak. Zatímco adaptační kurz pomáhá nastavit kladné vztahy mezi spolužáky, protidrogový vlak žáky reálně seznamuje s opravdovými případy a důsledky drogově závislých

jedinců. Oba projekty jsou zaměřeny silně na emoce a prožitky dětí, přímou interakci a zkušenost.

Dle MŠMT (2010) jsou také za efektivní prevenci považovány interaktivní programy a programy, jež se zaměřují na odolávání tlaku vrstevníků a dospělých, kvalitní komunikaci, řešení konfliktů, zvládání stresových situací a rozvoj jedince v sociálních dovednostech. Principem efektivní prevence je trvalost, aktivnost, názornost a přiměřenost. Také Nešpor (2000) pro úspěšnou prevenci uvádí interaktivitu odpovídající věku cílové skupiny.

Paní učitelky jsou dále spokojeny s realizací programů ve všech třídách, tedy od první do deváté, jelikož to zlepšuje klima celé školy. Za nejúčinnější považují adaptační kurzy a projekty zážitkové pedagogiky. Některé paní učitelky navrhují, že by bylo přínosné zavádět adaptační kurzy častěji. Pozitivní vliv by také mělo zavedení povinných třídnických hodin s povinnými preventivními interaktivními aktivitami.

Jako přínosné je hodnoceno i samotné zaškolování učitelů ohledně šikany, kdy se učitelé dozví mnoho důležitých informací a možností, jak danou problematiku řešit. Dle Koláře (2011) k efektivitě prevence vede právě i zmíněné zaučení pedagogů v rámci několikahodinového kurzu či zaškolení odborníků a specialistů a jejich absolvování tréninku a supervize v problematice řešení forem rizikových jevů.

Naopak jako nejméně efektivní uvádí paní učitelky přednášky a besedy bez názorného příkladu či bez interakce žáků. Podstatné pro úspěšnost prevence je, aby byly realizované preventivní programy zaměřeny na zlepšení třídního či školního klimatu.

MŠMT (2010) se s odpovědí pedagogů shoduje. Za neefektivní programy považuje jednorázové a programy, v nichž jsou předávány informace bez jakékoliv interakce studentů se specialisty. Nedostatek také představuje nemožnost otevřené diskuse, nezapojování jedinců do činností a program zaměřený na sledování edukačního pořadu. Důvodem pro nefungující prevenci je dle Smékalové a Kolaříka (2007) také nízká interaktivita, dále nedostatečná zkušenost přednášejících a varovné příběhy.

Doporučení

Na základě získaných výsledků bych vybrané škole doporučila větší zaměření na realizaci preventivních programů na sebepoškozování a poruchy příjmu potravy, jelikož tato témata žáci vyžadují. Navíc spadají do rizikové věkové kategorie. Dále bych zavedla častější školení učitelů o rizikových jevech, jejich možných projevech a způsobech řešení. Také bych doporučila povinné třídnické hodiny s realizací preventivních aktivit.

7 ZÁVĚR

Cílem teoretické části bakalářské práce bylo vymezení pojmu prevence rizikového chování, vyjmenování všech možných typů prevence a jejich činitelů a charakteristika vybraných rizikových jevů. Pro lepší pochopení rizikových jevů jsem uvedla také možné příčiny vzniku, jejich důsledky a preventivní a rizikové faktory. V teoretické části jsou dále řešena možná preventivní opatření jednotlivých typů rizikového chování.

V praktické části jsem se zabývala kvantitativním a kvalitativním výzkumem na vybrané základní škole krajského města. Cílem bylo seznámení s postoji učitelů a žáků k realizovaným preventivním programům. Formou dotazníků byly zkoumány postoje, hodnocení a vzdělávací potřeby žáků a prostřednictvím interview proběhlo šetření u učitelů. Učitelé hodnotili proběhlé preventivní aktivity a jejich účinnost a uvedli možné způsoby řešení při případném výskytu rizikového jevu na škole.

Z provedeného kvantitativního výzkumu vyplývá, že žáci hodnotí realizované preventivní programy zejména pozitivně a většina z nich je považuje za efektivní. Nejpozitivněji hodnotili žáci programy formou hry, programy zaměřené na spolupráci, interaktivitu a společnou diskusi. Součástí výzkumu byly také výzkumné předpovědi vyvozené z použité literatury. Na základě zjištěných výsledků se potvrdily 3 ze 4.

Kvalitativní výzkum poukazuje na kladné hodnocení proběhlých preventivních programů na škole a důležitost včasné prevence. Jako nejúčinnější programy jsou hodnoceny aktivity zážitkové pedagogiky a interaktivní programy, v nichž děti spolupracují a jsou aktivně zapojeny. Za nejméně účinné považují učitelé pouhé vyprávění a přednášky formou prezentací bez možnosti dotazování.

Na škole je řešen výskyt rizikových jevů profesionálně. Do problematiky je zapojena školní metodička prevence, výchovná komise, odborní pracovníci a rodiče. Škola také pracuje s celou třídou, kde se jev vyskytl, a ve vážných případech se realizují programy selektivní prevence, jež se snaží o snížení dopadů rizika na jednotlivce i okolí.

Škole bych na základě získaných výsledků doporučila větší zaměření na prevenci sebepoškozování a poruch příjmu potravy, častější školení učitelů na rizikové chování a zavedení preventivních aktivit do třídnických hodin.

Cíle bakalářské práce byly splněny a samotné zpracování bakalářské práce považuji za přínosné, jelikož jsem se seznámila nejen s možnými příčinami, ale i se způsoby řešení rizikových jevů, jejichž znalost je ke zlepšení situace a snížení výskytu rizikového chování na školách nezbytná.

SEZNAM LITERATURY

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
2. BENDL, S., J. HANUŠOVÁ a M. LINKOVÁ. *Žák s problémovým chováním: cesta institucionální pomoci*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2016. ISBN 978-80-7387-703-3.
3. BUREŠOVÁ, I. Řešení problémového chování na 2. stupni ZŠ. In ŠIRŮČKOVÁ, M., M. MIOVSKÝ, L. SKÁCELOVÁ, et al. *Příklady dobré praxe programů školní prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, ©2012, s. 127-135. ISBN 978-80-87258-91-0. Dostupné také z: http://www.pppkv.cz/dokumenty/PRIKLADY_DOBRE_PRAXE.pdf
4. ČAPEK, R., S. NAVAROVÁ a Z. ŽENATOVÁ. *Žák v krizové situaci*. Praha: Raabe, 2017. Dobrá škola. ISBN 978-80-7496-294-3.
5. ČECH, T. Prevence. In MIOVSKÝ, M., T. ADÁMKOVÁ, M. BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, ©2012, s. 107-112. ISBN 978-80-87258-89-7. Dostupné také z: <http://www.pppkv.cz/dokumenty/SLOVNIK.pdf>
6. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. ISBN 8090261418.
7. DANĚČKOVÁ, T. Rizikové chování v dospívání – definice. In MARTANOVÁ, V., B. JANÍKOVÁ a T. DANĚČKOVÁ, et al. *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky prevence*. Praha: Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova, 2007. Učební texty. s. 77-79. ISBN 978-80-254-0525-3.
8. DVOŘÁK, D. *Efektivní učení ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7179-556-3.
9. FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché. ISBN 978-80-247-2781-3.

10. FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2014. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0.
11. FLYNN, B. S., J. K. WORDEN, R. H. SECKER - WALKER, P. L. PIRIE, G. J. BADGER, J. H. CARPENTER. *Long-term responses of higher and lower risk youths to smoking prevention interventions*. *Preventive Medicine*, 1997, vol. 26, no. 3, s. 389-394.
12. GALLÁ, M, P. AERTSEN, CH. DAATLAN, et al. *Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí: příručka o efektivní školní drogové prevenci*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2005. 80-86734-38-2.
13. HAWKINS, J. D., R. F. CATALANO, D. M. MORRISON, J. O'DONNELL, R. D. ABBOTT, L. E. DAY. The Seattle Social Development Project: Effects of the first four years on protective factors and problem behaviors. In MCCORD, J., R. E. TREMBLAY, eds. *Preventing antisocial behavior: Intervention from birth through adolescence*, 1992, s. 139–161. New York: Guilford Press,
14. CHARVÁT, M. a M. NEVORALOVÁ. Faktory rizikové a protektivní. In MIOVSKÝ, M., T. ADÁMKOVÁ, M. BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, ©2012, s. 45-50. ISBN 978-80-87258-89-7. Dostupné také z: <http://www.pppkv.cz/dokumenty/SLOVNIK.pdf>
15. CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
16. JESSOR, R., J. VAN DEN BOS, J. VANDERRYIN, F. COSTA, M. TURBIN. *Protective Factors in Adolescent Problem Behavior: Moderator Effects and Developmental Change*. *Developmental Psychology - DEVELOP PSYCHOL*, ©1995, vol. 31, no. 6, s. 923-933. DOI 10.1037/0012-1649.31.6.923. Dostupné také z: <https://www.researchgate.net/publication/247404695> Protective Factors in Adolescent Problem Behavior Moderator Effects and Developmental Change
17. JESSOR, R., J. VAN DEN BOS, J. VANDERRYIN, F. COSTA, M. TURBIN. Protective factors in adolescent problem behavior: moderator effects and developmental change. In MARLATT, G. A., J. VAN DEN BOS eds. *Addictive behaviors: Readings on etiology, prevention, and treatment*, 1997, s. 239-264.

18. JESSOR, R. *New perspectives on adolescent risk behavior*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 0521584329.
19. KABÍČEK, P., L. CSÉMY a J. HAMANOVÁ. *Rizikové chování v dospívání*. Praha: Triton, 2014. ISBN 978-80-7387-793-4.
20. KALEJA, M. *Determinanty edukace sociálně vyloučených žáků z pohledu speciální pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-544-0.
21. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
22. KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
23. KUBIŠOVÁ, P. Program cílené prevence na základních školách. In ŠIRŮČKOVÁ, M., M. MIOVSKÝ, L. SKÁCELOVÁ, et al. *Příklady dobré praxe programů školní prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, ©2012, s. 115-125. ISBN 978-80-87258-91-0.
Dostupné také z: http://www.pppkv.cz/dokumenty/PRIKLADY_DOBRE_PRAXE.pdf
24. KYRIACOU, Ch. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-945-3.
25. LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
26. MARHOUNOVÁ, J. a K. NEŠPOR. *Alkoholici, fetišti a gambléři*. Praha: Empatie, 1995. Společensko-vědní řada. ISBN 80-901618-9-8.
27. MARTANOVÁ, V. Primární prevence užívání návykových látek - základní vymezení problematiky a terminologie. In MARTANOVÁ, V., B. JANÍKOVÁ, T. DANĚČKOVÁ, et al. *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky prevence*. Praha: Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova, 2007, s. 8-13. Učební texty. ISBN 978-80-254-0525-3.
28. MARTANOVÁ, V., B. JANÍKOVÁ, T. DANĚČKOVÁ, et al. *Učební texty ke specializačnímu studiu pro školní metodiky prevence*. Praha: Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky 1. lékařské fakulty a VFN, Univerzita Karlova, 2007. Učební texty. ISBN 978-80-254-0525-3.

29. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
30. MERTIN, V., L. KREJČOVÁ, eds. *Problémy s chováním ve škole - jak na ně: individuální výchovný plán*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013a. ISBN 978-80-7478-026-4.
31. MERTIN, V., L. KREJČOVÁ, eds. *Výchovné poradenství*. 2., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2013b. ISBN 978-80-7478-356-2.
32. MIOVSKÝ, M. a J. ZAPLETALOVÁ. Primární prevence rizikového chování na rozcestí: specializace versus integrace. In *Sborník abstrakt a program III. Ročníku celostátní konference „Primární prevence rizikového chování: specializace versus integrace“*. Praha, 27.– 28. listopadu. Tišnov: Sdružení SCAN 2006.
33. MIOVSKÝ, M., L. SKÁCELOVÁ, J. ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, ©2015a. Monografie. ISBN 978-80-7422-391-4. Dostupné také z: <https://www.adiktologie.cz/file/825/1-prevence-rizikoveho-chovani-nahled.pdf>
34. MIOVSKÝ, M., A. AUJEZKÁ, I. BUREŠOVÁ, et al. *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v praxi*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, ©2015b. ISBN 978-80-7422-391-4. Dostupné také z: <https://www.adiktologie.cz/file/827/3-programy-a-intervence-skolske-prevence-nahled.pdf>
35. NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-432-X.
36. NEŠPOR, K. 2001. *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-515-6.
37. NOVOTNÁ, M. a M. KREMLIČKOVÁ. *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele: (setkání speciálněpedagogická, sociálněpedagogická a pedagogickodiagnostická)*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-60-3.
38. PEŠATOVÁ, I. *Sociálně patologické jevy u dětí školního věku*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 80-86642-43-7.
39. PRESL, J. *Drogová závislost*. MEDICA Praha, 1995. ISBN 80-85800-25-X.

40. PROCHÁZKA, M. *Metodik prevence a jeho role na základní škole*. V Praze: Pasparta, 2019. ISBN 978-80-88290-28-5.
41. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-262-0872-3.
42. PUNCH, K. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9.
43. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.
44. ŘÍČAN, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.
45. SKÁCELOVÁ, L., J. FERDOVÁ, L. ZÁRUBOVÁ a A. AUJEZKÁ. *Metodika práce s dětmi na I. stupni ZŠ. Výběr technik k akreditovanému programu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze & Togga, ©2012. ISBN 987-80-7476-007-5. Dostupné také z: <https://www.adiktologie.cz/file/368/imprim-metodika-1st-zs-via-02.pdf>
46. SMÉKALOVÁ, E. a M. KOLAŘÍK. *Studijní texty pro metodiky prevence sociálně patologických jevů*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-7326-118-4.
47. SOBOTKOVÁ NIELSEN, V., et al. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014, ISBN 978-80-247-4042-3.
48. SURYNEK, A., R. KOMÁRKOVÁ a E. KAŠPÁRKOVÁ. *Základy sociologického výzkumu*. 2001. Praha: Management Press, ISBN 80-7261-038-4.
49. ŠIRŮČKOVÁ, M. Rizikové chování. In MIOVSKÝ, M., T. ADÁMKOVÁ, M. BARTÁK, et al. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, ©2012, s. 127-130. ISBN 978-80-87258-89-7. Dostupné také z: <http://www.pppkv.cz/dokumenty/SLOVNIK.pdf>
50. VÁGNEROVÁ, K., ed. et al. *Minimalizace šikany: praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7.
51. VANÍČKOVÁ, E., L. CHUDOMELOVÁ, J. POHOŘELÁ a J. BRANDEJSOVÁ. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. Praha: [Fakultní nemocnice v Motole], 2016. ISBN 978-80-87347-30-0.

Internetové zdroje:

52. MŠMT – *Co dělat, když – Intervence pedagoga* [online]. MŠMT, ©2017 [cit. 2020-01-10]. (Příloha č. 11, Záškoláctví, č.j. MSMT32548/2017-1). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
53. MŠMT. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže* [online]. MŠMT, ©2010 [cit. 2020-01-10]. (Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
54. NIDA. *Preventing drug use among children and adolescents. A researchbased guide for parents, educators, and community leaders*. 2nd ed. Maryland, Bethesda: National Institute on Drug Abuse [online], ©2003 [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: https://www.drugabuse.gov/sites/default/files/preventingdruguse_2.pdf
55. SAMHSA/CSAP *Principles of Substance Abuse Prevention. Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Substance Abuse Prevention. Guide to Science-Based Practices: 3*, ©2001. [cit. 2020-01-29]. Dostupné z: https://www.theathenaforum.org/sites/default/files/public/documents/csap_principles_of_substance_abuse_prevention_0.pdf

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Dotazník

Příloha 2 – Vyplněný dotazník

Příloha 3 – Rozhovor

Příloha 4 – Přepsaný rozhovor

Příloha 1 – Dotazník

DOTAZNÍK

Milí žáci, milé žákyně,

mé jméno je Petra Válová a jsem studentkou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pedagogické fakulty oboru Učitelství pro 2. stupeň ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o vyplnění dotazníku na prevenci rizikového chování. Dotazník je anonymní a slouží výhradně pro účely výzkumu do bakalářské práce. Předem Vám za vyplnění dotazníku velice děkuji.

Petra Válová

OBECNÉ ÚDAJE (zvýrazni odpověď)

1. Jsi:

- Dívka Chlapec

2. Chodíš do:

5. třídy
 6. třídy
 7. třídy
 8. třídy
 9. třídy
 Jiné (uveď) _____

HODNOCENÍ PREVENCE

Otázky:

1. Jak hodnotíš absolvované programy prevence? (zvýrazni jen jednu odpověď)
- 1 – výborně, jsem vždy spokojen/a
 2 – chvalitebně, jsem spokojen/a, ale některé programy by mohly být lepší
 3 – dobře, některé programy mi vyhovovaly, jiné mi naopak mi nepřinesly, je to tak půl na půl
 4 – dostatečně, programy mi většinou téměř nic nedaly
 5 – nedostatečně, programy mě nikdy nezaujaly, nepřinesly mi nic nového

2. Jaká forma programu ti nejvíce vyhovuje? (zvýrazni 1 odpověď)

(vzpomeň si na všechny absolvované programy proti závislostem, šikaně, kyberšikaně či programy se studenty z cizích zemí nebo program Noc s Andersenem knihovně – pokud jsi některý z nich absolvoval/a. Formou programu rozumíme to, jak realizátoři (lektori, učitelé, odborníci, program provedli, jak s vámi pracovali.)

- Přednáška s připravenou prezentací
- Připravená prezentace s možností dotazování během programu
- Program formou společné diskuse
- Program založený na hře a společných úkolech

3. Který program tě nejvíce zaujal a proč?

4. Který program ti připadal naopak nejméně zajímavý a proč?

5. Připadají ti preventivní programy účinné? Myslíš si, že pomáhají k prevenci – tedy k tomu, aby se mezi vámi nenašli spolužáci, kteří druhé šikanují, nebo chodí za školu, fetují či pijí alkohol a dělají podobné věci, které jim škodí? (zvýrazni odpověď)

- Ano
- Ne

Zdůvodni vybranou odpověď

(Odpověď napiš na následující řádky. Důvodem pro tvoji odpověď ANO může být nízký výskyt jevu na škole a pozitiva programů, jako je spolupráce se spolužáky či příjemná atmosféra ve třídě, která zabraňuje vzniku nežádoucího chování. Důvodem pro odpověď NE může být častý výskyt jevu na škole či různá negativa programů. Můžeš uvést i svůj vlastní důvod.)

TÉMATA PREVENCE

6. Jaká témata prevence se na tvoji škole často probírají? (v odpovědi **vyznač** číslo vždy podle 1 – vůbec – 5 nejčastěji)

- Agrese 1 2 3 4 5
- Finanční gramotnost 1 2 3 4 5
- Krádeže a kriminalita 1 2 3 4 5
- Poruchy příjmu potravy 1 2 3 4 5
- Rasismus 1 2 3 4 5
- Rizikové sporty 1 2 3 4 5
- Sebepoškozování 1 2 3 4 5
- Šikana 1 2 3 4 5
- Kyberšikana 1 2 3 4 5
- Záškoláctví 1 2 3 4 5
- Závislostní chování – alkohol, drogy 1 2 3 4 5

7. Jaká témata prevence ti chybí nejvíce?

Hodnot' známkou 1-5

(1 – chybí nejméně, 5- chybí nejvíce)

Agrese	
Finanční gramotnost	
Krádeže	
Kriminalita	
Kyberšikana	
Poruchy příjmu potravy	
Rasismus	
Rizikové sporty	
Sebepoškozování	
Šikana	
Záškoláctví	
Závislostní chování – Alkohol, drogy	

Příloha 2 – Příklad vyplněného dotazníku

DOTAZNÍK

Milí žáci, milé žákyně,

mé jméno je Petra Válová a jsem studentkou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích pedagogické fakulty oboru Učitelství pro 2. stupeň ZŠ. Tímto bych Vás ráda požádala o vyplnění dotazníku na prevenci rizikového chování. Dotazník je anonymní a slouží výhradně pro účely výzkumu do bakalářské práce. Předem Vám za vyplnění dotazníku velice děkuji.

Petra Válová

OBECNÉ ÚDAJE (zvýrazni odpověď)

1. Jsi:

- Dívka** Chlapec

2. Chodíš do:

5. třídy
 6. třídy
 7. třídy
 8. třídy
 9. třídy
 Jiné (uveď) _____

HODNOCENÍ PREVENCE

Otázky:

1. Jak hodnotíš absolvované programy prevence? (zvýrazni jen jednu odpověď)

- 1 – výborně, jsem vždy spokojen/a**
 2 – chvalitebně, jsem spokojen/a, ale některé programy by mohly být lepší
 3 – dobře, některé programy mi vyhovovaly, jiné mi naopak mi nepřinesly, je to tak půl na půl
 4 – dostatečně, programy mi většinou téměř nic nedaly
 5 – nedostatečně, programy mě nikdy nezaujaly, nepřinesly mi nic nového

2. Jaká forma programu ti nejvíce vyhovuje? (zvýrazni 1 odpověď)

(vzpomeň si na všechny absolvované programy proti závislostem, šikaně, kyberšikaně či programy se studenty z cizích zemí nebo program Noc s Andersenem knihovně – pokud jsi některý z nich absolvoval/a. Formou programu rozumíme to, jak realizátoři (lektori, učitelé, odborníci, program provedli, jak s vámi pracovali.)

- Přednáška s připravenou prezentací
- Připravená prezentace s možností dotazování během programu
- Program formou společné diskuse
- Program založený na hře a společných úkolech**

3. Který program tě nejvíce zaujal a proč?

proti závislostem, líbilo se mi, že tam byly i různé příběhy

4. Který program ti připadal naopak nejméně zajímavý a proč?

žádný takový nebyl

5. Připadají ti preventivní programy účinné? Myslíš si, že pomáhají k prevenci – tedy k tomu, aby se mezi vámi nenašli spolužáci, kteří druhé šikanují, nebo chodí za školu, fetují či pijí alkohol a dělají podobné věci, které jim škodí? (zvýrazni odpověď)

Ano

Ne

Zdůvodni vybranou odpověď

(Odpověď napiš na následující řádky. Důvodem pro tvoji odpověď ANO může být nízký výskyt jevu na škole a pozitiva programů, jako je spolupráce se spolužáky či příjemná atmosféra ve třídě, která zabraňuje vzniku nežádoucího chování. Důvodem pro odpověď NE může být častý výskyt jevu na škole či různá negativa programů. Můžeš uvést i svůj vlastní důvod.)

každý si může udělat o tom problému svoji představu a zařídit se podle toho

TÉMATA PREVENCE

6. Jaká témata prevence se na tvoji škole často probírají? (v odpovědi **vyznač** číslo vždy podle 1 – vůbec – 5 nejčastěji)

- Agrese 1 **2** 3 4 5
- Finanční gramotnost 1 **2** 3 4 5
- Krádeže a kriminalita 1 **2** 3 4 5
- Poruchy příjmu potravy **1** 2 3 4 5
- Rasismus 1 2 **3** 4 5
- Rizikové sporty **1** 2 3 4 5
- Sebepoškozování **1** 2 3 4 5
- Šikana 1 2 **3** 4 5
- Kyberšikana 1 2 3 **4** 5
- Záškoláctví **1** 2 3 4 5
- Závislostní chování – alkohol, drogy 1 2 3 **4** 5

7. Jaká témata prevence ti chybí nejvíce?

Hodnot' známkou 1-5

(1- chybí nejméně, 5- chybí nejvíce)

Agrese	2
Finanční gramotnost	3
Krádeže	2
Kriminalita	3
Kyberšikana	1
Poruchy příjmu potravy	1
Rasismus	2
Rizikové sporty	4
Sebepoškozování	1
Šikana	2
Záškoláctví	1
Závislostní chování – Alkohol, drogy	1

Příloha 3 – Rozhovor

ROZHOVOR

MOŽNOSTI PREVENCE, POSTOJE K PREVENCI A HODNOCENÍ PROGRAMŮ

1. Jaké jsou dle Vás všechny možnosti prevence rizikového chování na vaší škole?
2. Jste spokojen/a s možností prevence rizikových jevů a jejich řešením na škole?
3. Co byste případně změnil/a?
4. Jaké postoje zaujímáte k prevenci rizikových jevů?
5. Myslíte si, že je prevence těchto jevů důležitá? Proč?
6. Jak hodnotíte proběhlé programy na vaší škole?
7. Vylepšil/a byste organizaci či náplň preventivních programů? Jak?
8. Jaké programy jsou podle Vás nejúčinnější?

Příloha 4 - Příklad přepsaného rozhovoru

Dobrý den, mohu Vás poprosit o zodpovězení několika otázek?

Dobrý den, ano, určitě můžete.

Jaké jsou dle Vás všechny možnosti prevence rizikového chování na vaší škole?

Možnosti jsou široké, respektive výběr různých preventivních aktivit je široký. Odvíjí se to od toho, jak se povede získat finanční hotovost, protože ta je velmi omezená. Jinak pokud to děláme sami, tak je to většinou formou projektu.

Jste spokojena s možnostmi prevence rizikových jevů a jejich řešením na škole?

S možnostmi prevence rizikových jevů na naší škole jsem spokojená, protože náš pan ředitel je velice přístupný a snaží se sehnat finanční prostředky tak, aby ta nabídka byla široká, abysme obsáhli všechny ročníky prvního do devátého. K tomu máme zapracovanou prevenci i do tematických plánů jednotlivých tříd, takže si myslím, že je to úplně v pohodě. Prevenci zvládá preventista, následují výchovné komise, kde se vše projedná s rodiči, když jde o něco závažnějšího, tak se volá sociálka. Následně pracujeme s celou třídou, třeba při šikaně, zveme si organizace zvenku na selektivní programy nebo SVP České Budějovice.

Co byste případně změnila?

Změnila bych celé financování prevence, myslím, celostátně, protože ty aktivity, které jsou opravdu funkční, například třeba zážitkové nebo adaptační kurzy, tak na ty hodně těžko sháníme peníze. A my nechceme jít cestou přednášek a podobných. Mně přijde ta zážitková pedagogika daleko lepší.

Jaké postoje zaujímáte k prevenci rizikových jevů?

Je mi naprosto jasné, že prevence je důležitější a snazší než řešit následně už daný jev, takže se snažíme přistupovat preventivně a tak, abychom nemuseli později řešit následky.

Myslíte si, že je prevence těchto jevů důležitá? Proč?

Prevence je vždycky základ. Proč je důležitá? Abysme z těch dětí nevychovali kriminálníky. Takže když s nimi pracujete již od mala a ukážete jim tu správnou cestu, tak nebudeme řešit patologické jevy, jakmile budou dospělí.

Jak hodnotíte proběhlé programy na vaší škole?

Po mnoha letech zkušeností na naší škole se mi osvědčily projektové činnosti, to znamená projekty, které si děláme sami jako škola nebo projekty, které si objednáváme zvenčí jako škola. Jedeme vždycky napříč ročníky. Výrazně to zlepšuje klima školy i klima jednotlivých tříd a není nic lepšího než udělat zážitkové a adaptační kurzy ve chvíli, kdy na ně seženete peníze, protože to se pozitivně všechno vrací v průběhu školního roku.

Vylepšila byste organizaci či náplň preventivních programů? Jak?

Pokud si dobře zvolíte organizaci, která vám daný preventivní program uskuteční, nebo pokud si ho děláte ve škole sami, tak není důvod měnit organizaci nebo náplň. Jenom musíte dobře vědět, s kým se rozhodnete spolupracovat.

Jaké programy jsou podle Vás nejúčinnější?

Jednoznačně jsou to celoškolní nebo třídní projekty. Pak to je účinná cílená prevence typu zážitkové pedagogiky. Nefungují besedy a tohle povídání. Vždycky to musí být zaměřeno na zlepšení klimatu třídy nebo klimatu školy.

To je ode mě vše. Moc Vám děkuji za rozhovor.

Poznámka: Tento rozhovor není žádným způsobem upravován do spisovné češtiny.